

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
Eliška Skácelová

Problematika a rozvoj komunikačních dovedností u dětí
předškolního věku v návaznosti na Rámcový vzdělávací program
pro předškolní vzdělávání

Olomouc 2012

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jana Bartoňová

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Olomouci dne 15. 3. 2012

Eliška Skácelová

Děkuji Mgr. Janě Bartoňové za odborné vedení práce a za konzultace, které byly pro mou bakalářskou práci velkým přínosem. Dále bych ráda poděkovala všem mateřským školám a učitelkám, které se zapojily do mého průzkumu. Bez vyplnění dotazníků bych nemohla zjistit, kolik procent dětí v mateřských školách trpí ať už trvalými nebo přechodnými vadami řeči, a dále tuto skutečnost analyzovat.

Obsah

Úvod.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání	7
2 Dítě předškolního věku	12
3 Řeč a dítě předškolního věku	18
3. 1 Mluvená řeč	18
3. 2 Poruchy vývoje řeči	18
3. 3 Rozvoj řeči	19
3. 4 Vývojová stádia řeči	21
3. 4. 1 Období křiku	21
3. 4. 2 Období broukání	21
3. 4. 3 Období žvatlání	22
3. 4. 4 Období porozumění řeči	22
3. 4. 5 Vlastní vývoj řeči	23
3. 4. 6 Slovní zásoba	24
4 Narušená komunikační schopnost.....	27
4. 1 Vymezení narušené komunikační schopnosti	27
4. 2 Deset okruhů narušené komunikační schopnosti	28
4. 2. 1 Vývojová nemluvnost	29
4. 2. 2 Získaná psychogenní nemluvnost	30
4. 2. 3 Získaná neurogenní nemluvnost	31
4. 2. 4 Narušení zvuku řeči	32
4. 2. 5 Narušení fluence řeči	34
4. 2. 6 Narušení článkování řeči.....	36
4. 2. 7 Narušení grafické stránky řeči	38
4. 2. 8 Symptomatické poruchy řeči	39
4. 2. 9 Poruchy hlasu.....	40
4. 2. 10 Kombinované vady a poruchy	41
5 Logopedie	42

PRAKTICKÁ ČÁST	43
6 Dotazníkový průzkum.....	43
6. 1 Cíl průzkumu	43
6. 2 Metody průzkumného šetření	44
6. 3 Charakteristika respondentů.....	44
6. 4 Závěr dotazníkového průzkumu	45
7 Řídkanky na rozvoj komunikativní kompetence	49
8 Přípravná cvičení.....	51
8. 1 Dechová cvičení.....	51
8. 2 Hlasová cvičení	51
8. 3 Artikulační cvičení.....	52
8. 4 Cvičení na rozvoj fonemického sluchu	52
Závěr	54
Anotace	56
Seznam zkratk	58
Seznam použité literatury	59
Internetové zdroje	61
Přílohy.....	6

Úvod

Jelikož se v dnešní době setkávám víc a víc s dětmi, které mají problémy s výslovností, řečí a komunikací všeobecně, chtěla bych se tomuto tématu věnovat hlouběji. To je důvod, proč jsem spolu s vedoucí práce nazvala svou bakalářskou práci „Problematika a rozvoj komunikačních dovedností u dětí předškolního věku v návaznosti na Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání“. Byla bych ráda, kdyby mohla moje práce sloužit jako příručka pro pedagogy v mateřských školách obsahující základní informace o rozvoji a možných problémech spojených s verbální komunikací dítěte.

Ve své práci budu popisovat rozvoj komunikativních dovedností u dítěte od narození až do jeho dospělosti a možné poruchy spojené s vývojem řeči. Jednu z hlavních kapitol bude tvořit problematika narušené komunikační schopnosti (dále jen NKS) a seznámení s deseti okruhy NKS, které rozřídil a seřadil významný slovenský profesor Viktor Lechta. Jelikož se všechny mateřské školy zapsané ve státním rejstříku škol musí řídit Rámcovým vzdělávacím programem, popíšu jeho základní principy a cíle v jedné kapitole této práce. Další nezbytnou součástí je popis fyzických a psychických vlastností typických pro dítě předškolního věku. Doba před nástupem do základní školy je u dítěte důležitá z hlediska dozrávání centrálního nervového systému, zvykání si dítěte na určitý režim a dodržování pravidel slušného chování, které se od dítěte v tomto věku očekává. Pro výchovně vzdělávací práci učitelky je nezbytné, aby měla dostatek informací o vývoji dítěte.

Praktickou část jsem zaměřila na konkrétní cvičení a způsoby procvičování jednotlivých složek důležitých ke správnému rozvoji řeči a případné nápravě začínajících nedostatků v procesu řeči. Další kapitolu tvoří dotazníkový průzkum zahrnující pěti až sedmileté děti v mateřských školách. Tímto průzkumem bych ráda zjistila, kolik procent dětí ve třídách má logopedické problémy, jaké poruchy se u dětí vyskytují a která z nich se vyskytuje v nejhojnějším počtu. Dále bych ráda zjistila, která hláska je pro děti s patlavostí nejproblematičtější a která naopak bezproblémová. Zajímá mě také názor a postoj pedagogů v mateřských školách k problematice narušené komunikační schopnosti a jejich snaha některým vadám a poruchám předejít.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále je RVP PV) vznikl v souladu s Národním programem rozvoje vzdělávání v ČR a zákonem o předškolním, základní, střední, vyšším odborném a jiném vzdělávání. S platností nového školského zákona se stal RVP PV povinným oficiálním dokumentem platícím od 1. 9. 2007. Požadavky, podmínky a pravidla stanovená v Rámcovém vzdělávacím programu platí pro všechny činnosti vedené pedagogem ve vzdělávacích institucích, které jsou zapsány do rejstříku škol a školských zařízení. Pedagogové musí při tvorbě Školních vzdělávacích programů (dále jen ŠVP) vycházet právě z RVP PV, který udává, co by mělo dítě po absolvování předškolního vzdělávání znát, umět a dokázat. Vzdělávací program by měl pomoci pedagogům vybrat si výchovně-vzdělávací cestu, která bude vyhovovat nejen jim, ale především skupině dětí, která se výchovně-vzdělávacího procesu účastní.¹

Mezi hlavní principy RVP PV patří respektování specifik jednotlivých dětí a jejich různý vývoj - individuální možnosti a potřeby; klíčové kompetence, které jsou pro učitele východiskem, kam má jejich práce směřovat; kvalitní předškolní vzdělávání, které nezávisí pouze na používaných metodách, zásadách a cílech učitelky, ale důležité jsou podmínky vzdělávání, vybavenost mateřské školy (dále je MŠ) a její možnosti. Dalším principem je srovnatelná pedagogická účinnost v MŠ, ale zároveň také volný prostor pro tvorbu školních programů, koncepcí a projektů; využívání různých forem, metod, podmínek a možností vzdělávání vztahující se k poloze a regionálnímu umístění MŠ. Poslední náležitostí RVP PV jsou stanovená rámcová kritéria, která umožňují vnější i vnitřní evaluaci² poskytovaného vzdělávání i mateřské školy.³

V RVP PV jsou vymezeny dva druhy cílů: rámcové a dílčí. Rámcové cíle představují záměr, čeho by chtěl pedagog ve výchově a vzdělávání dětí docílit. Prioritou je, aby se z dítěte po ukončení předškolního vzdělávání stala jedinečná a samostatná osobnost, která je schopna zvládat běžné každodenní úkony a nároky života. Mezi tyto

¹ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48s. ISBN 80-87000-00-5.

² Proces průběžného vyhodnocování vzdělávání, jehož výsledky jsou přínosné pro další práci MŠ.

³ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48s. ISBN 80-87000-00-5. Str. 6.

cíle patří rozvoj dítěte, jeho učení, poznání, osvojení určitých základů a hodnot naší společnosti a samostatnost dítěte. Rozvoj komunikativních dovedností se objevuje v celém rámcovém programu. Tomuto tématu jsou věnované dvě kapitoly, první jsou komunikativní kompetence, následují *Jazyk a řeč* – součást vzdělávací oblasti *Dítě a dětská psychika*. Komunikace, řeč, jazyk a dovednosti týkající se této oblasti se vyskytují i dalších kapitolách, ať už formou cílů, vzdělávací nabídky, či výstupů.

Rámcové cíle jsou formulované jako výstupy⁴, rozdělené do pěti skupin kompetencí, které naznačují, čeho by mělo být schopné dítě, které ukončilo předškolní vzdělávání. První skupinou jsou kompetence k učení, které se týkají základních vědomostí a poznatků dítěte, dále jeho pozorování, poznávání světa, zkoumání, všímání si dění kolem sebe. Dítě by mělo být zvědavé, mělo by ohodnotit svoje síly a schopnosti, umět požádat o radu, poradit se s kamarádem a mělo by umět ocenit sebe i své výsledky. Právě požádání o radu, kladení otázek a hledání odpovědí na vyslovené otázky patří do komunikativních dovedností dětí předškolního věku. Kompetence k řešení problémů poukazují na samostatnost dítěte, jeho logické uvažování, využívání jeho zkušeností k řešení problémů, na které stačí. Dítě využívá fantazie, nebojí se zkoušet nové metody řešení situací, i když nebudou zcela správné a vyhovující. Ovládání řeči, používání gest, dorozumění se ostatními lidmi a dovednosti předcházející čtení a psaní jsou uvedeny v komunikativních kompetencích. Celá kapitola komunikativních kompetencí se týká rozvoje dětské řeči a všech dovedností v této oblasti. Dalšími výstupy jsou sociální a personální kompetence zahrnující chování dítěte ve skupině, dovednost týkající se komunikace, což je prosazování názoru dětí, ale také přizpůsobení se pravidlům. Činnostní a občanské kompetence se týkají plánování, organizování a vyhodnocování činností, zájmu dítěte o své okolí, přijímání určitých pravidel, dítě si uvědomuje své chování a činy a chová se zodpovědně.⁵

Dílčí cíle vyjadřují konkrétní záměry v pěti oblastech tvořících osobnost dítěte. Oblasti dílčích cílů jsou následující: biologická, psychologická, interpersonální, sociálně-kulturní a enviromentální. Učitel si v těchto oblastech stanovuje určité cíle, které se u dětí projeví v podobě poznatků, vědomostí, dovedností a hodnot v jednotlivých vzdělávacích oblastech dílčích výstupů. Oblasti dílčích výstupů navazují na oblasti dílčích cílů a dělí se na: biologickou oblast *Dítě a jeho tělo*, psychologickou

⁴ Předpokládané schopnosti, vědomosti, dovednosti, postoje a získané hodnoty.

⁵ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48s. ISBN 80-87000-00-5.

oblast *Dítě a jeho psychika* a sociální oblast zahrnující tři oblasti: *Dítě a ten druhý*, *Dítě a společnost*, *Dítě a svět*. Nejrozšířenější kapitolu v RVP PV tvoří právě zmiňované vzdělávací oblasti. Jsou zpracovány srozumitelně, aby s jejich obsahem mohl pedagog dále pracovat a poskytnout tak dětem plnohodnotný rozvoj. Každá oblast je rozdělena na dílčí cíle (záměry), vzdělávací nabídku a očekávané výstupy (předpokládané výsledky).⁶ Dílčí cíle jsou pro pedagoga povinné a vyjadřují to, co by měl pedagog podporovat a sledovat. Tyto cíle jsou dále rozpracovány na praktické činnosti, ze kterých si pedagog při výchovně-vzdělávacím působení vybírá a nabízí tak dítěti konkrétní činnosti. Očekávané výstupy jsou činnosti a dovednosti, které dítě zpravidla na konci předškolního vzdělávání dokáže, ale nemusí, protože je dbáno na jeho individuální rozvoj.

Rozvoji komunikativních dovedností je věnována celá kapitola vzdělávací oblasti *Dítě a jeho psychika* s názvem *Jazyk a řeč*. Dílčími cíli této oblasti jsou: rozvoj řečových schopností, receptivních a produktivních jazykových dovedností, rozvoj komunikativních dovedností a kultivovaného projevu, osvojení si některých poznatků a dovedností předcházejících čtení a psaní a dovedností z oblastí verbální a neverbální komunikace. Podle RVP PV může pedagog nabízet dětem tyto činnosti: sluchové a rytmické hry, hry se slovy, hudební činnosti, společné diskuse a rozhovory, vyprávění, komentování zážitků, vyřizování vzkazů, poslechy příběhů, pohádek, recitace, dramatizace, poznávání a rozlišování zvuků a mnoho dalších činností. Na konci předškolního vzdělávání děti většinou dokáží správně vyslovovat, ovládat svoji řeč, samostatně vyjadřovat své myšlenky, vést rozhovor, domluvit se nejen verbálně, ale i gesty, porozumět slyšenému slovu, naučit se z paměti krátké texty básní, písní, říkanek, chápat humor, popsat obrázek, rozlišit hlásku na začátku, uprostřed i na konci slova, utvořit jednoduchý rým a vymyslet homonyma, antonyma a synonyma zadaných slov. Výstupů, které děti před nástupem do základní školy většinou dokáží, je mnoho, ale vědomosti a dovednosti dětí jsou velmi individuální. Hlavními riziky, které mohou ohrožovat cíle a záměry pedagoga v mateřské škole, jsou: komunikačně chudé prostředí, málo příležitostí k samostatnému projevu dítěte, špatný jazykový vzor, vytváření

⁶ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48s. ISBN 80-87000-00-5. Str. 15.

komunikativních zábran, omezený přístup ke knihám a nedostatečná pozornost aktivitám, které předcházejí čtení a psaní.⁷

Komunikace se objevuje i v ostatních vzdělávacích oblastech. V biologické oblasti je jedním z cílů rozvoj a užívání všech smyslů, rozvoj hrubé a jemné motoriky, která dále působí na motoriku artikulačních orgánů, kterými jsou jazyk, ústa a čelisti. Cíle z oblastí psychiky dítěte jsou: rozvoj a zpřesňování smyslového vnímání, přechod od názorného myšlení ke slovně logickému a osvojení si elementárních poznatků o znakových systémech (abeceda). Vzdělávací oblast *Dítě a ten druhý* uvádí cíl, který se týká komunikace a rozvoje řeči, je to rozvoj interaktivních a komunikativních verbálních i neverbálních dovedností. V oblasti sociálně-kulturní je cílem rozvoj schopností žít ve společnosti ostatních lidí, s čímž souvisí spolupráce nejen mezi dětmi v mateřské škole, spolupodílení se na činnostech, domlouvání se a komunikace mezi nimi. Osvojení si poznatků o širším přírodním, kulturním a technickém prostředí a jejich verbální popsání patří do poslední oblasti RVP PV *Dítě a svět*.⁸

RVP PV neobsahuje pouze záměry a požadavky týkající se výchovně-vzdělávacího procesu a zásady pro vypracování ŠVP, další kapitoly se zabývají podmínkami vzdělávání, vzděláváním dětí se speciálními potřebami a vzděláváním nadaných dětí, dále je zde popsána evaluace MŠ, hodnocení pokroků dětí a povinnosti předškolního pedagoga. Podmínky vzdělávání jsou rozděleny do sedmi skupin, tou první jsou podmínky věcné a týkají se materiálního vybavení všech prostor MŠ. Nezbytnou skupinou je životospráva, která určuje pitný režim dětí, chvíle odpočinku a volných her, nařizuje pravidelný denní režim, který je ale pružný a přizpůsobuje se náladě a aktuálnímu stavu dětí. Pro děti je důležité, aby se v MŠ cítily dobře a bezpečně, což pedagog zajistí dodržením psychosociálních podmínek. Na organizaci, řízení MŠ a personálním a pedagogickém zajištění se podílí ředitelka spolu s pedagogy a ostatními zaměstnanci školy. Všichni pracovníci mají odbornou kvalifikaci k vykonávání své funkce, spolupracují mezi sebou a tvoří tým, který vybízí rodiče ke spolupráci. Spoluúčast rodičů je poslední skupinou podmínek, které musí MŠ dodržovat, aby byla vyhovující. Rodiče dětí a učitelé by si měli vzájemně důvěřovat,

⁷ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48s. ISBN 80-87000-00-5. Str. 18 – 20.

⁸ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48s. ISBN 80-87000-00-5.

podporovat se a domlouvat se na různých postupech týkajících výchově a vzdělávání dětí, chodu MŠ a jiných aktivitách.⁹

RVP PV stanovuje jasné podmínky předškolního vzdělávání, které musí být dodržovány, ale dává pedagogům dostatečné množství volného prostoru pro tvorbu vlastního ŠVP, který bude vyhovovat dětem ve třídě, učiteli a místním podmínkám a možnostem MŠ. Pedagog by se měl zaměřovat na neustálé sledování rozvoje učení dítěte, přijímání hodnot a vytváření jeho postojů. Důležité je, aby učitel dbal na věková a vývojová specifika dětí. Očekávané výstupy stanovené v RVP PV jsou pouze orientační, ne každé dítě musí na konci předškolního vzdělávání splňovat očekávané výstupy ve všech vzdělávacích oblastech. Důležitá je snaha dětí a jejich pokroky, kterých musí pedagog využít k další práci a vzdělávání.

⁹ Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48s. ISBN 80-87000-00-5.

2 Dítě předškolního věku

Předškolní věk je podle vývojové psychologie období mezi třetím a šestým, popřípadě sedmým rokem dítěte. V tomto věku se výrazně změní výška těla dětí, mění se jejich proporce, končetiny rostou do délky a výška dítěte se tak zvětší alespoň o pět centimetrů. Roční přírůstek v hmotnosti dítěte se pohybuje mezi dvěma a čtyřmi kilogramy. Tyto údaje jsou pouze orientační, protože vývoj a růst každého dítěte je velmi individuální.¹⁰

Motorika dítěte se i nadále vyvíjí, ale tempo vývoje je pomalejší než v předchozích vývojových obdobích. Hrubá motorika neboli pohyby velkých svalových skupin, se vyznačuje zdokonalením v jednotlivých pohybech, u dítěte se zlepšuje koordinace a přesnost pohybů. Zlepšení v této oblasti se pozitivně projevuje v nácviu dovedností, jako je jízda na kole bez přídavných koleček, jízda na koloběžce, bruslení na klasických nebo in-line bruslích, zdolávání překážkových drah, skákání na jedné noze a další. Pohyby dítěte jsou účelnější a jistější. Dítě by mělo v tomto období zvládnout samoobsluhu, která zahrnuje oblékání, obouvání, hygienické návyky a jedení příborem. Rozvoj jemné motoriky umožňuje dítěti manipulovat a zacházet s čím dál menšími předměty. Dítě by si mělo osvojit zavazování tkaniček, zapínání knoflíků a patentů, navlékání korálků, stříhání nůžkami, lepení a obtahování podle šablony. Stavba z kostek se u dítěte v jednotlivých letech liší, na počátku předškolního vzdělávání si dítě hraje s většími kostkami a staví například hradby, ve čtyřech letech dokáže postavit bránu a v pěti letech si poradí se stavbou schodů. Jakákoli manipulace s předměty a procvičování jemné motoriky jsou velmi důležité jako prvopočáteční příprava k nácviu psaní.

Než nastoupí dítě do základní školy, je třeba, aby mělo vyhrazenou laterálnítu. Lateralita znamená přednostní užívání jednoho z párových orgánů a týká se ruky, nohy, oka a ucha. Pro psaní je nejdůležitější laterálita ruky, aby se vědělo, kterou rukou bude dítě psát, jíst a provádět další úkony. Nácviu školních dovedností závisí na vizuomotorické koordinaci, což je souhra oka a ruky. Přednostní užívání dolní končetiny se týká tělovýchovných a sportovních aktivit a určuje, kterou nohou se dítě bude odrážet při klouzání po ledě, kopání do fotbalového míče, při odražení na koloběžce.

¹⁰ VÁGNEROVÁ, Marie a Lidmila VALENTOVÁ. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha: Karolinum, 1992. 115 s. ISBN 80-7066-384-7. Str. 59.

Předškolní období přináší do života dítěte mnoho změn, které vedou k rozvoji procesu socializace. V této době je dítě připravováno na život ve společnosti, kromě rodiny působí nyní na dítě jeho vrstevníci, které potkává na hřišti nebo v mateřské škole, která ovlivňuje nejen sociální vývoj dítěte. V tomto věku by se mělo dítě rozeznávat to, co smí a nesmí dělat. Mělo by přijmout nastavené normy a ty také dodržovat. Nástupem do mateřské školy pro něj vznikají nové povinnosti, jednou z nich je dodržování denních stereotypů, kdy dítě ráno vstává v pravidelnou dobu, aby se včas s rodiči dostavilo do MŠ, v prostředí školy dodržuje stanovená pravidla a denní režim. Pobytem v mateřské škole si dítě osvojuje nové sociální role, už to není jen role dítěte, syna či dcery, ale také role žáka MŠ, spolužáka, vrstevníka a kamaráda. V tomto období se u dětí diferencuje role muže a ženy. Rodina a vztahy mezi jednotlivými členy jsou pro dítě a jeho vývoj to nejdůležitější. Rodina by měla být funkční a podporovat dítě na každém jeho kroku. Rodiče jsou pro dítě vzor, který napodobuje a identifikuje se s ním.¹¹

Učení v předškolním věku bývá hodně motivované, aby děti zaujalo a bavilo. Témata by se měla osobně dotýkat dětí a okolního světa. Vrstevníci, kteří tvoří referenční skupinu, se kterou se dítě srovnává, přispívají ke kognitivnímu rozvoji dítěte.¹² Prostřednictvím řízených volných aktivit se děti učí jak teoretickým poznatkům, tak praktickému využití nasbíraných vědomostí. Sociální učení patří do kategorie vědomostí a dovedností, které by dítě mělo v předškolním vzdělávání získat. Děti si prostřednictvím her zkouší sehrát různé situace, napodobují žádoucí i nežádoucí chování lidí ve společnosti, pokouší se pomocí dramatizace ztvárnit různé sociální role, výchovné situace, bajky, pohádky a další.

Dětské myšlení se stává intuitivním, což znamená, že dítě se neřídí logikou, ale důraz kladem pouze na vzhled a jeho osobní vnímání.¹³ Dále je typické vyšší úrovní názornosti, u dětí jsou vytvářeny určité skupiny pojmů, které mají stejné vlastnosti. Předměty a věci jsou rozřazeny podle viditelných znaků, jestliže jsou některá pojmenování méně konkrétní, například časové údaje, pojmy udávající místo nebo prostor, jsou pro děti méně pochopitelné, proto je neumí zcela správně užívat

¹¹ VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

¹² VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

¹³ WEST, G. Kenneth. *Dobrodružství psychického vývoje: Kapitoly z vývojové psychologie*. Praha: Portál, 2002. 248 s. ISBN 80-7178-684-5. Str. 141.

v komunikaci.¹⁴ Děti vnímají předměty z globálního pohledu, analytické a syntetické myšlení se teprve rozvíjí. Jestliže mají porovnávat vlastnosti dvou předmětů, dokáží se soustředit pouze na jednu vlastnost předmětu, nedokáží skloubit dvě a více kategorií posuzování. Například když dáme dítěti dvě různé sklenice, ve kterých je stejné množství limonády, dítě řekne, že je v každé sklenici jiné množství, protože nedokáže dát do souvislosti, že i když je první sklenice vysoká a úzká, může obsahovat stejné množství limonády jako druhá, která je nízká a široká. Dítě zapojuje do svého myšlení své fantazijní představy, jestliže si něco představuje, považuje to jako skutečnost, i když to tak nemusí být. Často si vymýšlí různé informace nebo události, což ale není považováno za lhaní, protože je dítě o této skutečnosti přesvědčeno, tento jev je označován jako konfabulace.

Paměť tří až šestiletých dětí je krátkodobá, bezděčná a konkrétní. Dítě si pamatuje konkrétní situace a události, které prožilo a pamatuje si je, protože ho zaujaly. „Vyvíjí se všechny složky paměti, rozvoj epizodické paměti pozitivně ovlivňuje schopnost zformulovat vlastní zážitky verbálně.“¹⁵ Pozornost dítěte je krátkodobá a povrchní, během předškolního vzdělávání postupně dozrává. Tříleté dítě vydrží pozorně poslouchat pět až deset minut, zatímco šestileté se dokáže koncentrovat až půl hodiny. Pozornost je v tomto věku spojena s motivací, jestliže je dítě dobře motivováno, doba jeho pozornosti se prodlužuje.

Řečové schopnosti dítěte se zkvalitňují, nejen že se jeho slovní zásoba ztrojnásobí, dítě se zlepšuje v gramatice, vyjadřování i ve výslovnosti. Výslovnost a artikulace hlásek u tříletého dítěte je nedokonalá, jednotlivé hlásky jsou vynechávány, nebo nahrazovány jinými. Tyto mogulálie a parálálie většinou vymizí po čtvrtém roce dítěte v důsledku trénovanosti mluvidel, lepší sluchové diferenciaci a dozrání centrálního nervového systému. Kolem pátého roku je dítě většinou schopno mluvit gramaticky správně, popřípadě s menšími chybami v koncovech slov, v šesti letech začíná ve své promluvě vytvářet nejen souvětí souřadné, ale i podřadné. Komunikace a provozování mluvené řeči je pro dítě v tomto období důležité. Vyjadřuje jí nejen svá přání, myšlenky, pocity, ale řeč napomáhá k rozvoji kognitivních funkcí a regulaci chování dítěte. Zpočátku si dítě normy chování a zákazy musí opakovat, aby je mohlo

¹⁴ VÁGNEROVÁ, Marie a Lidmila VALENTOVÁ. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha: Karolinum, 1992. 115 s. ISBN 80-7066-384-7. Str. 63.

¹⁵ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8. Str. 201.

dodržovat a plnit, později se stanou automatickými a dítě si je předříkávat nemusí.¹⁶ Spolu s řečovými schopnosti se vyvíjí způsob a forma komunikace. Po čtvrtém roce je dítě schopno přizpůsobit svou promluvu a komunikaci člověku, se kterým právě hovoří. V tomto období se tedy liší komunikace dítěte s rodičem od komunikace s vrstevníkem, kamarádem, paní učitelkou, doktorem a dalšími lidmi. Dítě je schopno posoudit situaci a možnosti, úroveň a další vlastnosti týkající se komunikanta.¹⁷

V předškolním věku se dítě chová egocentricky, všechno dění kolem sebe vztahuje na sebe. Přílišná vztahovačnost a nevyzrálost emocí způsobuje, že se dítě často uráží, nebo naopak vytahuje se a vychloubá se svými hračkami. S egocentrismem souvisí vnímání času, dítě se řídí pouze přítomností, údaje o minulosti mu splývají a ty starší si ani nepamatuje. Časové úseky připadají dítěti delší než dospělému. Čas je dětmi vnímán pouze jako jakýsi sled událostí a opakovaných jevů, při vyjádření časového údaje si děti pomáhají konkrétní událostí nebo ročním obdobím.¹⁸ Na otázku, kdy si dítě hrálo se svým bratrancem Tomášem, neodpoví, že v sobotu před týdnem, ale v den, když měla babička narozeniny a ono jedlo ten výborný dort. Dítě místo časového údaje uvedlo událost, kterou ještě zkreslilo. V tento den se konala pouze oslava babiččiny narozenin. S vnímáním prostoru je to podobné jako s vnímáním času. Prostor jim připadá větší, než ve skutečnosti je, toto zkreslení skutečnosti je způsobeno nedostatkem zkušeností a nedokonalým myšlením. Používání čísel je pro dítě předškolního věku jen mechanické. Dítě si většinou pamatuje číselnou řadu, ale neví, proč jdou čísla za sebou právě v tomto pořadí, proto často některá čísla vynechá a ani si to neuvědomí. Dítě by mělo být schopno na konci předškolního vzdělávání počítat do šesti, čímž je myšleno sčítání a odčítání, nejen mechanické vyjmenovávání číslic.

Citové prožívání u předškolních dětí má tři hlavní vlastnosti, je krátkodobé, intenzivní a proměnlivé. Krátkodobost a proměnlivost citů je dána především vnímáním okolní situace. Chování a prožívání dítěte je ovlivňováno mnohými maličkostmi v jeho okolí. Dítě se zlobí na svého kamaráda, protože mu nechtěl půjčit hračku, ale přejde ho to ve chvíli, kdy za ním kamarád přijde a půjčí mu ji. Najednou dítě zapomene na svou zlost a vztek a opět se z nich stanou „nejlepší“ kamarádi. Podobný příklad může nastat, jestliže paní učitelka v mateřské škole dítě okřikne, v tu chvíli je to neoblíbená paní

¹⁶ NEUBAUER, Karel. *Logopedie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. 81 s. ISBN 80-7041-098-1.

¹⁷ VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

¹⁸ VÁGNEROVÁ, Marie a Lidmila VALENTOVÁ. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha: Karolinum, 1992. 115 s. ISBN 80-7066-384-7.

učitelka, kterou dítě vůbec nemá rádo. Jestliže ale učitelka dítě o něco požádá, protože je to velmi šikovný chlapec, dítě přehodnotí své postoje a najednou je paní učitelka nejlepší na celém světě a on jediný je její pomocník. Po čtvrtém roce začínají některé děti své city skrývat a popírat, například chlapci tvrdí, že nepláčou, ani když se zraní, a podobně. Citové prožívání souvisí s agresí, která je u tříletých dětí spojena nejvíce s mluvenou řečí. Děti se hádají kvůli půjčování hraček, protože není dostatečně vyvinuta jejich empatie a schopnost domluvit se a udělat kompromis. Tyto schopnosti způsobí, že šestileté děti se tolik nehádají a umí řešit podobné konflikty. Morální odpovědnost, ale také další chování přebírají děti od svých rodičů a vzorů, proto je důležité jít dítěti vždy příkladem a vhodně se chovat. S rozvojem emocí souvisí osvojování prosociálního chování, které může být v tomto období u dítěte narušeno vstupem do nového prostředí, sblížením s novými lidmi a dodržováním určitých norem chování, které se od dítěte očekávají.¹⁹

Nejdominantnější činností dětí předškolního věku je hra. Ať už je hra dětí volná nebo řízená, jsou jejím prostřednictvím uspokojovány potřeby důležité ke správnému vývoji dětí. Jedná se o potřebu aktivity, sociálního kontaktu, stimulace a učení.²⁰ Hra tříletých a šestiletých dětí se odlišuje tím, že tříleté dítě si hraje samo, u hry si povídá samo se sebou a nepotřebuje k tomu nikoho jiného. Tato hra je označována jako paralelní hra dětí, protože si hrají vedle sebe, a ne společně. Naopak pěti a šestileté dítě potřebuje kontakt a společnost někoho dalšího. Vybírá si kamarády, kteří mohou do hry vstupovat a kteří se mohou na hře podílet, proto je sociální hledisko tak důležité a významné. Výběr kamarádů dítěte je závislý na stejných nebo podobných vlastnostech obou dětí. Dítě si většinou vybere kamaráda podle místa bydliště nebo dětského hřiště, které oba navštěvují, a je důležité, aby měly obě děti stejné záliby. Předškolní věk je typický tím, že se děti kamarádí pouze s dětmi stejného pohlaví, důvodem je diferenciací genderových rolí a osvojování jejich znaků a odlišností.²¹ Hra v předškolním věku dítěte je mnohem složitější, organizovanější, dítě si vybírá prostor pro hraní, řídí si hru a plánuje ji. Potřebu aktivity naplňují dále pohybové hry, tělovýchovné chvílky a zdravotní cvičení, která mají v předškolním věku sociální charakter.

¹⁹ VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

²⁰ VÁGNEROVÁ, Marie a Lidmila VALENTOVÁ. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha: Karolinum, 1992. 115 s. ISBN 80-7066-384-7. Str. 67.

²¹ VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8. Str. 215.

Typický je velký rozvoj kresby u dětí. Z obrázků, které jsou nereálné a nedokonalé, se stávají kresby, které vycházejí ze skutečnosti. Nejenže na nich mají lidé dvě nohy, dvě ruce, ale nechybí jim ani uši, prsty na rukách, boty a oblečení. Děti kreslí zvířata, rostliny, technické přístroje, auta, pohádkové a seriálové hrdiny. Kresba dítěte před vstupem do první třídy základní školy je velmi vyvinutá, vychází z reality, ale často také vyjadřuje dětskou fantazii a dětský svět.

3 Řeč a dítě předškolního věku

3. 1 Mluvená řeč

Řeč člověka je složitý proces, pro který je důležitá správná činnost centrální nervové soustavy, sluchová percepce a orofaciální mluvní soustava, která se skládá z ústrojí respiračního, hlasového a artikulačního. Tato ústrojí realizují tvorbu řeči na základě podnětů centrální nervové soustavy, které jsou vyvolány sluchovým vnímáním.

Sluchová percepce umožňuje člověku rozlišovat segmenty v řeči (slova, slabiky, jednotlivé hlásky) a významotvorné hlásky, které zajišťuje fonematically sluch. O zpracování sluchových vjemů se stará centrální nervová soustava, která pomocí nervových drah přenáší informace k mluvidlům. Aby se řeč mohla bez problémů vyvíjet a realizovat, je třeba správná hybnost jazyka, rtů, hlasivek a měkkého patra. Rezonance při mluvení vzniká v prostoru hrdla, dutiny nosní, dutiny ústní a přispívá k tomu, jaký bude zvuk a zabarvení mluvené řeči.

Pro mluvenou řeč je důležitá správná koordinace mluvy a dýchání, kvalitní artikulované hlásky, tvorba hlasu, správné používání melodie, přízvuku a rezonance a znalost české výslovnostní normy.²²

Artikulační ústrojí se skládá z artikulačních orgánů neboli mluvidel. Mluvidla se dělí na pohyblivá a nepohyblivá. Pohyblivým artikulačním orgánem je mandibula (dolní čelist), labia oris (rty), lingua (jazyk) a velum (měkké patro). Do nepohyblivých mluvidel patří maxilla (horní čelist), dentes (zuby), alveolární výběžek, který je umístěn za horními řezáky a palatum (tvrdé patro).

3. 2 Poruchy vývoje řeči

Miloš Sovák, zakladatel československé logopedie, její teorie a praxe, dělí poruchy vývoje řeči do pěti skupin. První skupinou je opožděný vývoj řeči, který nastává v případě, že dítě nemluví ani po třetím roce. Je způsoben nedostatečným rozvojem dítěte a neuspokojováním jeho citových potřeb, nebo naopak nadměrným zatěžováním a prosazováním dítěte, další příčinou může být pomalejší dozrávání centrální nervové soustavy (dále jen CNS). Opožděný vývoj řeči způsobí u dítěte odklad nástupu jednotlivých vývojových fází řeči. Řeč se u dítěte rozvíjí pomaleji, ale postupem času se jeho dovednosti dostanou na stejnou úroveň dovedností jeho

²² NEUBAUER, Karel. *Logopedie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. 81 s. ISBN 80-7041-098-1. Str. 55.

vrstevníků. Opožděný vývoj se vyskytuje u dětí se zrakovým postižením a mírným stupněm mentální retardace.

Další skupinou je omezený vývoj řeči, který je zapříčiněn buď těžkou mentální retardací, ale může to být i následek těžké poruchy hybnosti, autismu, nebo vývojové sluchové vady. Postižený jedinec se vyvíjí pomalu nejen v oblasti řečových dovedností, ale i v ostatních dovednostech. Pomalý vývoj je u jedince trvalý.

Narušený nebo přerušovaný vývoj řeči se může u dítěte vyskytnout, jestliže prodělá dlouhodobou těžkou nemoc. Tato porucha bývá dočasná, po vyléčení nemoci dítě obvykle své vrstevníky ve vývoji řeči rychle dožene. Vyskytují se ale případy, kdy se vývoj řeči nezlepší, ba naopak se dosavadní řečové dovednosti zhoršují.²³

Čtvrtou skupinou poruch je vývoj předčasný, který může být záměrný i nevědomý. Předčasně mluvící děti pocházejí zpravidla z vysoce intelektuálních a ambiciózních rodin, nebo jsou to geniální děti.

Poslední skupinou v této kapitole je vývoj řeči nesprávný, scestný či odchýlný, který se vyskytuje u dětí narozených s orgánovou anomálií, například s rozštěpem patra. Dnes je běžné tuto vadu operovat a spolupráce odborníků napomáhá k tomu, aby bylo postižení dítěte minimální.²⁴

3. 3 Rozvoj řeči

Novorozenec nemá vyvinutou řeč, má pouze vrozené schopnosti, které je potřeba správně rozvíjet, aby se řeč později vytvořila. Rozvoj řeči působí jako podmíněný reflex, jehož podmínkou je mluvící prostředí. Podmíněné reflexy nejsou stálé, proto se musí neustále opakovat a procvičovat, z tohoto důvodu se doporučuje mluvit na dítě již od velmi útlého věku.

Rozvoj výslovnosti jednotlivých hlásek je u každého dítěte velmi individuální, ale dají se zde nalézt určité obecné zákonitosti. Nejprve si dítě osvojuje samohlásky „A E I O U“, které většinou odposlouchá od mluvních vzorů. Obouřetné „P B M“, retozubné „F V“ a dásňové „T D N“ souhlásky nedělají většinou dítěti problémy a jsou správně artikulovány před druhým rokem. Souhlásky tvrdopatrové „Ť Ď Ň“ a dostatečně vyvinutá schopnost sluchové diferenciaci ovlivňují vývoj artikulace

²³ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78. Str. 91.

²⁴ SOVÁK, Miloš. *Uvedení do logopedie: Vysokošk. učebnice pro posl. pedagog. fakult.* Praha : SPN, 1978. 327 s.

dásňových sykavek „Č Š Ž C S Z“, s kterými má mnoho dětí problémy, které vyřeší často až logopedická intervence. Správná výslovnost měkkopatrových „K G CH“ a hrtanových „H“ souhlásek bývá osvojena do dvou a půl let dítěte. Největší potíže nastávají kolem pátého roku s vývojem posledních tří dásňových hlásek „L R Ř“, jejichž špatná artikulace způsobuje často dyslálii.²⁵

Rozvoj řeči závisí na prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, podnětně dobré prostředí napomáhá dítěti, aby se jeho řeč rozvinula přirozeně, snadno a včas. Díky rozvoji řeči se dále u dítěte rozvíjí myšlení, paměť a jeho začlenění do společnosti. Rozvoj řeči dítěte je závislý na jeho spontánních projevech, jako je pláč, smích, broukání, křik, žvatlání, ale také na jeho řečových vzorech, kterými jsou rodinní příslušníci a lidé vyskytující v jeho nejbližším okolí. Jazykové schopnosti a jejich rozvoj závisí na součinnosti nápodoby, zpětné vazby, modelování a specifické zaměřenosti dětí. Řeč vzniká tak, že dítě postupem času napodobuje vše, co slyší ze svého okolí a na to se váže zpětná vazba, kterou dítě získává od rodičů a dalších lidí, se kterými je v kontaktu. Modelování, neboli přizpůsobení mluvené řeči, je důležité, aby dítě rodičům lépe porozumělo a souvisí s jeho specifickou zaměřeností. To znamená, že dítě vnímá z mluvené řeči jen to, co je pro něj přitažlivější, co se pravidelně opakuje a to, čemu již dítě rozumí.²⁶ Je důležité, aby rodiče na své děti stále mluvili, četli jim pohádky, zpívali a vyprávěli milým klidným hlasem. Jestliže dítě slyší plynulou klidnou řeč, tak jsou jeho vyhlídky na včasný a správný vznik a rozvoj řeči velmi příznivé. Řeč se u dítěte rozvíjí, pokud jsou splněny tři základní podmínky. První nezbytnou podmínkou je kladný citový vztah mezi rodiči a dítětem, dále správný tělesný rozvoj dítěte a jako poslední nesmí dítěti chybět příležitosti, kdy slyší lidský hlas, ať už ze svého okolí, z rádia nebo z televize.²⁷

Každé dítě je individuální samostatně se rozvíjející osobnost, proto se řeč každého dítěte rozvíjí poněkud jiným způsobem, u někoho pomalu, u jiného rychleji. Zpočátku dětem nejdou vyslovit nějaké hlásky, proto je nahrazují jinými, ale je to běžný jev vyskytující se v počátcích rozvoje lidské řeči. Pokud má ale dítě problémy s řečí

²⁵ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči : Logopedická prevence*. Praha : Galén, 2009. 228 s. ISBN 978-80-7262-598-7.

²⁶ VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8. Str. 134.

²⁷ BERANOVÁ, Zuzana. *Učíme se správně mluvit : Logopedické hry a hrátky*. Praha : Grada, 2002. 104 s. ISBN 80-247-0257-6. Str. 7.

v posledním roce před nástupem do první třídy základní školy, je třeba navštívit logopedickou poradnu nebo ordinaci a zahájit odbornou systematickou péči.

3. 4 Vývojová stádia řeči

3. 4. 1 Období křiku

Křik kojenců nesouvisí přímo s řečí, je to jistá průprava k budoucímu používání hlasu, kdy se dítě prudce nadechne a vydechne dlouze spolu s křikem. Původně je to reflexní činnost, ale z důvodu neustálého konejšení a chování dítěte při křiku, se z reflexní činnosti stane činnost účelová. Z hlediska logopedie není nutné specifikovat zvuky vydávané při křiku dítěte. Kolem šestého týdne se hlas dítěte poněkud mění, změny se týkají intenzity a rozsahu hlasu. Od druhého měsíce dítěte lze rozeznat jeho nálady a pocity. Libé pocity se vyznačují měkkým hlasovým začátkem (hlasivky se k sobě přiblíží a napínají se postupně) a naopak projevy nelibosti tvrdým hlasovým začátkem (výdechový proud rozrazí pevně sevřené hlasivky). V období křiku může vznikat obzvláště u neurotických dětí chraptivost, která je způsobena nesprávným užíváním hlasu a častým používáním tvrdých hlasových začátků při křiku.

Dítě vnímá rytmus a melodii řeči. Již od narození preferuje lidský hlas před ostatními zvuky. Dává přednost spíše ženskému hlasu, který je vyšší a pronikavější než mužský. Dítě v tomto období je schopné rozeznat hlas matky od ostatních. Lidské hlasy a řeč zpracovává levá mozková hemisféra, na rozdíl od pravé, která má na starost ostatní zvuky.²⁸

3. 4. 2 Období broukání

Dětské období křiku přechází v období broukání. Dítě zprvu pohybuje mluvidly jako při sání nebo při jedení, u toho vydává hlas a to celé je vnímáno jako broukání. Broukání se podobá vyslovování hlásek, ale je to jen pudová záležitost, při které vznikají náhodné zvuky. Schopnost broukání je u dítěte vrozená, zpočátku broukají i děti špatně slyšící nebo neslyšící. Broukání je u všech dětí stejné, i když žijí v různých mluvících zemích. Dítě si v tomto období uvědomuje pohyby svých mluvících orgánů a objevuje možnosti pohybu svého jazyka a rtů²⁹, snaží se napodobovat své zvuky i zvuky z okolí. Později se svým broukáním snaží reagovat na podněty z okolí. Nejde

²⁸ VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8. Str. 89.

²⁹ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči : Logopedická prevence*. Praha : Galén, 2009. 228 s. ISBN 978-80-7262-598-7. Str. 36.

však o stoprocentní porozumění, děti vnímají spíše melodii řeči, a tak reagují na příjemné hlasové podněty.

Důležité je, aby rodiče na své děti mluvili běžným způsobem – nešišlali, nezaměňovali hlásky. Jestliže rodiče špatně vyslovují, když na děti mluví, je zde veliký předpoklad, že děti budou slova opakovat i se špatnou výslovností a později budou mít problémy s odstraněním těchto chyb, popřípadě vážné logopedické problémy.

3. 4. 3 Období žvatlání

Pudové žvatlání nastupuje kolem šestého měsíce dítěte a často připomíná mlaskání, cvakání, pískání a zpívání, jde o zvuky nahodilé, které dítě často mění. Mají různou melodii, dítě mění výšku a sílu hlasu. Žvatlání je reflexní činnost, proto je žvatlání dětí jiných kultur podobné, nesouvisí s jazykem kultury, ale již se trochu odlišuje na rozdíl od broukání. Ve žvatlání dítěte se nejčastěji objevují hlásky „B P M D N“, protože jsou pro dítě nejsnáze vyslovitelné. Pudové žvatlání přetrvává u dítěte asi půl roku. Mezi šestým a sedmým měsícem je dítě schopno sluchově rozpoznat hranice slov v promluvě, zatímco začátek a konec věty rozlišuje až okolo 9. měsíce.³⁰

Během kojeneckého období dítěte se rozvíjí sluchová percepce, ta umožňuje a ovlivňuje fonologické rozlišování hlásek, které vede k dobrému vývoji artikulace. Asi od půl roku je dítě schopno reagovat na určité pokyny, například: udělej paci paci, ukaž, jak jsi veliký. Z pudového žvatlání se v tomto období stává napodobivé žvatlání, kdy se dítě snaží opakovat shluky hlásek, melodii a tempo řeči, které slyší kolem sebe. Děti mají v tomto období rády rytmizovanou a dynamickou řeč.

3. 4. 4 Období porozumění řeči

Dítě začíná rozumět mluvené řeči okolo desátého měsíce, neznámá to ale, že rozumí významu jednotlivých slov. Spojuje slova se situací, která právě probíhá a vytváří si tak asociace, které si častým opakováním zapamatuje. Aby si dítě asociací vytvářelo co nejvíce, a tak lépe rozumělo, musí být řeč citově zabarvená a doplněná o nonverbální projevy promlouvajícího.³¹

V tomto období se dítě učí jednoduchými gesty doprovázet primitivní říkanky a ukazovat, kde je hračka, kde má oči a další již složitější úkony. Aby se rozvíjela

³⁰ VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

³¹ KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči : Logopedická prevence*. Praha : Galén, 2009. 228 s. ISBN 978-80-7262-598-7.

pasivní slovní zásoba a myšlení dítěte, mělo by vyrůstat v podnětném prostředí a měla by být věnována dostatečná pozornost aktivitám zahrnujícím spojení promluvy s gesty.

3. 4. 5 Vlastní vývoj řeči

Vlastní vývoj řeči vzniká kolem prvního roku, kdy se dítě snaží věrně opakovat slova, která slyší z okolí. Jak uvádí Karel Neubauer ve své publikaci *Logopedie*: „První slůvka dítěte nejsou vnímána jako shluk hlásek, dítě je různě nepřesně opakuje podle vzoru a vnímá je jako celek, který zastupuje nějakou určitou komunikačně významnou osobu, zvíře, věc v okolí dítěte.“ Vlastní vývoj řeči začíná obdobím emocionálně-volným, kdy dítě tvoří jednoslovné věty a vyjadřuje tak svá přání a potřeby. V tomto období dítě poněkud žvatlá a používá hodně gest a mimiku. Používá několik zjednodušených slov, které významem znamenají činnosti a celé věty, např. „ham“ znamená, že má dítě hlad nebo chce sníst na to, co právě ukazuje.

Postupem času dítě zjišťuje, že je mluvení činnost, a tak napodobuje a opakuje všechny kolem sebe. I když bývají jeho slova nedokonalá, někdy dítě nevysloví některou hlásku, nebo jsou jednotlivé slabiky odděleny krátkými pauzami, dítě věrně napodobuje melodii i rytmus řeči. Řeč dětí se rozvíjí spolu s jejich psychikou, čím je jejich psychická stránka rozvinutější, tím je jejich promluva složitější a dokonalejší.

Dalším obdobím vlastního vývoje řeči je asociačně-reprodukční období. Toto období se vyznačuje spojením předmětu a jeho pojmenováním, dítě si tak vytváří asociace a pojmenovává předměty a jevy kolem sebe. Toto období se objevuje v batolecím věku dítěte, kdy se jeho řeč prudce vyvíjí, a má tři funkce: expresivní, komunikativní a kognitivní.³² V 15. měsíci je dítě schopno splnit jednoduchý pokyn, jako například podej mi auto. Více pokynů najednou udělá dítě až kolem 20. měsíce života.

Důležitým obdobím ve vývoji řeči dítěte je stádium logických pojmů, nastává kolem třetího roku a dítě je v tomto stádiu schopno abstrakce. Dochází k mírnému rozvoji myšlení, proto dítě předměty nepotřebuje vidět, aby k nim přiřadilo správné pojmenování. V této etapě jsou u dětí časté fyziologické obtíže v řeči, téměř nedokáží vyslovit jednotlivé hlásky podle daných norem, některé hlásky nahrazují jinými a jejich řeč může někdy připomínat balbuties (= koktavost), ale tento jev bývá ve většině případech dočasný.

³² VÁGNEROVÁ, Marie a Lidmila VALENTOVÁ. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha: Karolinum, 1992. 115 s. ISBN 80-7066-384-7. Str. 45.

Intelektualizace řeči je posledním obdobím vlastního vývoje řeči dítěte a nastává koncem třetího nebo začátkem čtvrtého roku a pokračuje až do dospělosti. Dítě již dokáže přesně obsahově i formálně vyjádřit své myšlenky, učí se nová slova a tím rozšiřuje svou slovní zásobu.³³ Podle autorů knihy *Prevence poruch řeči* je vývoj řeči složitý proces, který nezávisí pouze na rozvoji artikulačních schopností a mluvidel jedince, ale také na jeho psychických faktorech.

Dítě předškolního věku začíná kromě podstatných jmen, zájmen a sloves ve své promluvě používat více předložek, dále spojky a číslovky. Dítě v pěti letech tvoří gramaticky správně věty o více slovech, šestileté dokáže kromě souvětí souřadného sestavit souvětí podřadné. Základní vývoj řeči je ukončen mezi šestým a sedmým rokem dítěte.

3. 4. 6 Slovní zásoba

Dítě vysloví většinou svá první slova kolem prvního roku v roce a půl umí dítě většinou 20 – 30 izolovaných slov, ale poté se jeho slovní zásoba rapidně rozšiřuje. Mezi 12. a 18. měsícem dítě vyjadřuje pomocí jednoho výrazu celou větu či přání. V této době se zpřesňují významy jednotlivých slov, které dítě používá, a před druhým rokem jeho života začíná používat víceslovná spojení v řeči. Zpočátku jde většinou o dvouslovná spojení.

Kolem druhého roku je kapacita dětské slovní zásoby asi 400 slov. Počítají se pouze slova, která dítě běžně užívá, zná jich ale mnohem víc.³⁴ Děti nepoužívají už jen podstatná jména a citoslovce, ale i slovesa, přídavná jména a zájmena, především přivlastňovací a ukazovací. Problémem může být přílišná generalizace pojmů, což znamená, že dítě používá jedno označení pro více předmětů, které jsou si určitými znaky podobné. Nebo naopak dítě užívá pojem pro konkrétní věc a neuvědomuje si, že toto pojmenování náleží více předmětům tohoto typu. Příkladem může být slovo láhev, dítě považuje za láhev pouze tu svou, ze které pije a neuvědomuje si, že láhev může být i velká, ze které pije sourozenec nebo tatínek, skleněná, ve které nosí maminka mléko a další.

Na rozvoj slovní zásoby dítěte působí pozitivně jeho sourozenci a setkávání s jinými dětmi. Je dobré, aby se dítě již v tomto období naučilo při mluvení správně

³³ PEUTELSCHMIEDOVÁ, A. *Logopedické minimum*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. 89 s. ISBN 80-244-1233-0.

³⁴ PAVLOVÁ – ZAHÁLKOVÁ, Anna, et al. *Prevence poruch řeči*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 151 s. ISBN 14-577-80. Str. 49.

dýchat, a tomu napomáhá zpěv písní, povídání jednoduchých říkanek a rýmovaček. Rodiče mohou obohacovat dětský slovník tím, že budou dětem vyprávět nebo číst pohádky a budou si s nimi co nejvíce povídat.

Pro dítě mezi druhým a třetím rokem je typické osvojení základů gramatiky. Asi ve 30. měsících začíná dítě používat množné číslo, skloňovat a časovat. Dítě má osvojena pravidla pro skloňování, ale často chybuje v tom, že užívá koncovky jiného rodu či vzoru.³⁵ Slovní zásoba tříletého dítěte se pohybuje obvykle kolem 700 slov i více, tento počet závisí na již zmiňovaném sociálním prostředí, ve které dítě vyrůstá, a na pozornosti, kterou mu rodiče věnují. U dítěte dochází postupně k používání správné gramatiky, první osoby jednotného čísla, jestliže mluví dítě o sobě samém, dále ve své promluvě užívá množné číslo, minulý čas, ale samozřejmě řeč malého dítěte není dokonalá, stále chybuje v ohýbání slovních druhů, vymýšlí si a komolí slova. V období předškolního věku dítěte se řeč zdokonaluje, zpřesňuje a na konci předškolního vzdělávání dítě zpravidla mluví v souvětích bez závažných gramatických chyb, pamatuje si mnoho říkanek, písniček a dokáže svými slovy převyprávět oblíbenou pohádku.³⁶ Šestileté dítě disponuje asi dvěma a půl tisíci až třemi tisíci aktivních slov.

Po nástupu do základní školy se řeč i nadále zdokonaluje, gramatika dítěte je téměř dokonalá a dítě si uvědomuje rozdíly mezi spisovným mateřským jazykem a různými slangy a dialekty. Artikulace a výslovnost hlásek je u většiny dětí správná a ti, kteří s článkovaním mají problémy, by měli nejpozději v tomto období začít navštěvovat logopeda. Děti se v českém jazyce učí tvoření slov, což způsobí, že se jejich slovní zásoba znásobí. Dítě v první třídě má slovní zásobu, která zahrnuje více než 20 000 slov. Do třetí třídy se slovní zásoba dítěte zvyšuje asi o 10 000 slov za rok. Mezi třetí a čtvrtou třídou nastává markantní útlum obohacování slovní zásoby dítěte. Za tento rok je dítě obohaceno asi jen o 500 nových slov. Jazykové schopnosti dětí po nástupu do základní školy závisí především na kvalitě výuky českého jazyka a na rodinném zázemí. S rozvojem řeči souvisí také dovednosti čtení a psaní.³⁷ V tomto období se do slovní zásoby dítěte dostávají nová slova, jako jsou termíny a pojmy z různých oborů a odvětví. Děti jsou schopny pomocí analogie rozřadit slova do skupin podle nadřazenosti, aniž by obsahy slov nebo jejich obrázky viděly. Umějí najít ke

³⁵ VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8. Str. 139.

³⁶ NEUBAUER, Karel. *Logopedie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. 81 s. ISBN 80-7041-098-1.

³⁷ VÁGNEROVÁ, Marie a Lidmila VALENTOVÁ. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha: Karolinum, 1992. 115 s. ISBN 80-7066-384-7. Str. 84.

slovům synonyma, antonyma a pomocí předpon a přípon vytvářejí slova se stejným kořenem.

Řeč dětí staršího školního věku je gramaticky i stylisticky správná. V tomto období dochází k osvojování abstraktních pojmů, slangových výrazů, vulgarismů, neologismů a dalších. Děti se více dorozumívají písemnou formou, ať už formou dopisů, slohových prací či psaní deníků. Vyjadřování dětí je ovlivněno jejich četbou, kontakty s lidmi, vrstevnickou skupinou a masmédií, kterými jsou noviny, rozhlas, televize a internet.³⁸

Vývoj řeči člověka není nikdy ukončen, protože se celý život setkáváme s novými věcmi a předměty. Nové výzkumy, rozvoj vědy a techniky přispívají k tomu, že člověk neustále poznává nová slova a tím si i nadále rozvíjí svoji slovní zásobu, popřípadě jazykové dovednosti.

³⁸ Otevřená encyklopedie [online]. 15. 1. 2001 [cit. 2012-01-13]. Wikipedie. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Hromadn%C3%BD_sd%C4%9Blovac%C3%AD_prost%C5%99edek

4 Narušená komunikační schopnost

4. 1 Vymezení narušené komunikační schopnosti

Termín narušená komunikační schopnost byl vymezen v roce 1990 právě profesorem Lechtou. Komunikace jedince je narušená, jestliže je narušená některá z jazykových rovin nebo několik rovin působí indiferentně (= rušivě) vzhledem k jeho komunikačnímu záměru. Vady nebo poruchy mohou zasahovat jak do verbální roviny, tak do roviny neverbální, dále mohou narušit mluvenou stránku komunikace, grafickou a expresivní, která zahrnuje produkci a porozumění řeči.³⁹

Roviny jazyka jsou čtyři: foneticko-fonologická jazyková rovina, lexikálně-sémantická, morfologicko-syntaktická a pragmatická. Rovina foneticko-fonologická zahrnuje tvoření, vnímání, spojování hlásek a jejich funkci. Modulačními faktory jsou melodie, tempo řeči, pauzy v promluvě, přízvuky a rytmus řeči. V této rovině mají děti většinou problémy s asimilací znělosti a přidáním, vynecháním nebo přemístěním fonému, což způsobí změnu významu slova. Lexikálně-sémantická jazyková rovina se týká aktivní i pasivní slovní zásoby a významu slov. Děti mívají problémy s chápáním významu některých slov a jejich nesprávným užitím do kontextu, jejich aktivní slovní zásoba je malá, převažuje spíše pasivní slovník. Tvarosloví, stavbu a tvoření vět a souvětí představuje rovina morfologickou-syntaktická. U tří až čtyřletých se může objevit tzv. fyziologický dysgramatismus zahrnující chyby ve skloňování, časování, rodu podstatných jmen, nedostatky ve větné skladbě, absenci nebo nadbytek předložek a zvrtných zájmen. U mladších dětí je to obvyklý jev, ale jestliže se vyskytne u dětí, které již mají jít do školy, může to poukazovat na určitý problém. Poslední jazyková rovina se nazývá pragmatická a je to praktické uplatnění komunikace v životě dítěte. Problém může nastat, když dítě nedokáže vyjádřit svůj záměr, sdělení, nedokáže si vyžádat informace, které potřebuje, jeho konverzační dovednosti se nerozvíjejí tak, jak by měly, nebo se nedokáže přizpůsobit střídání turn-taking (= výměna rolí v komunikaci).

Terapie narušené komunikační schopnosti neznamená pouze procvičování oblastí, které jsou u dítěte narušeny. Je to dále stanovení příčin a prognóz, které vycházejí z logopedické diagnostiky, spolupráce rodiny a logopeda, návrh metodického

³⁹ MICHALÍK, Jan, et al. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha : Portál, 2011. 512 s. ISBN 978-80-7367-859-3.

a rehabilitačního postupu.⁴⁰ Cílem působení logopeda je nejen náprava vady či poruchy dítěte, ale především je to maximální rozvoj komunikace v rámci možností postiženého. Terapie NKS může probíhat v soukromé logopedické ordinaci a ve speciálně-pedagogickém centru logopedickém, závažné poruchy je třeba napravovat dlouhodobě a intenzivně, například v mateřské škole logopedické, základní škole logopedické, v ústavu sociální péče, v odborných léčebných ústavech pro děti, popřípadě ve zdravotnických zařízeních na odděleních a klinikách foniatrie nebo otorinolaryngologie.

Proces terapie probíhá většinou individuálně s jedincem, ale je zde možnost skupinové terapie a terapie komunikačních skupin. Skupinové terapie se účastní tři až šest osob a jejím hlavním cílem je upevnění získaných dovedností v řeči a komunikaci. Působení v komunikační skupině je určeno především pro dospělé lidi, kteří mají problémy v řeči, výstupy před ostatními lidmi ve skupině by měly postiženým pomoci překonat ostych při mluvení, pomáhají zlepšovat jejich soustředěnost, percepce, čtení a vyjadřování. Tyto skupiny bývají součástí domovů pro seniory, psychiatrických léčen a dalších zařízení.

4. 2 Deset okruhů narušené komunikační schopnosti

Vady a poruchy řeči mohou být děleny a tříděny podle různých kritérií, každý významný logoped a autor publikací si vytváří své dělení podle toho, čím se konkrétně zabývá, jaký má pohled a názor na problematiku jednotlivých vad a poruch v řeči. Do své bakalářské práce jsem si vybrala dělení Deseti okruhů narušené komunikační schopnosti Viktora Lechty, protože je pro mě přijatelné a smysluplné, mnoho učebnic

a skript pro logopedy vychází právě z Deseti okruhů NKS.

Podle slovenského profesora Lechty dělíme narušenou komunikační schopnost do deseti okruhů, které autor uspořádal podle symptomatického hlediska. Okruhy jsou seřazeny podle symptomů a projevů, které jsou pro daný typ NKS nejtypičtější. Prvním okruhem je vývojová nemluvnost a zahrnuje opožděný vývoj řeči a vývojovou dysfázii, do získané psychogenní nemluvnosti patří elektivní mutismus a mutismus, získaná neurogenní nemluvnost je známá jako afázie, narušení zvuku řeči se vyskytuje u rinolálie (huhňavost) a palatolálie, pátým okruhem je narušení fluence řeči a zahrnuje poruchu balbuties (kocktavost) a tumultus sermonis (breptavost), dyslálii (patlavost) a dysartrii, což jsou poruchy zařazené do okruhu narušení článkování řeči. Sedmý okruh

⁴⁰ NEUBAUER, Karel. *Logopedie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. 81 s. ISBN 80-7041-098-1. Str. 30.

NKS se týká narušení grafické stránky řeči dítěte a obtíže se mohou vyskytovat v oblasti čtení, psaní, pravopisu, počítání a mohou mít charakter specifických poruch učení, symptomatické poruchy řeči doprovázejí jiné dominující postižení a vznikají sekundárně s touto poruchou, devátý okruh tvoří poruchy hlasu a posledními jsou kombinované vady a poruchy.

4. 2. 1 Vývojová nemluvnost

Opožděný vývoj řeči

Opožděný vývoj řeči může být způsoben více příčinami. Rozvoj řeči dítěte ovlivňuje sociální prostředí, ve kterém žije, nesprávné výchovné prostředí, individuální faktory (úroveň smyslů dítěte), dostředivé dráhy a analyzátoři centrální nervové soustavy (dále jen CNS) a mluvní orgány. Do sociálního prostředí patří předpoklad dědičnosti vývojových vad a poruch, citová stimulace, sociální vztahy a nesprávný řečový vzor. Opožděný vývoj řeči může být zapříčiněn nesprávnou výchovou, jak ze strany rodičů, tak učitelů a dalších nepedagogických pracovníků školy.

Opožděný vývoj řeči se zjišťuje pomocí několika testů a zjištění etiologie poruchy. Odborníci hodnotí sociální a výchovné prostředí, testuje se sluch dítěte a provádí se psychologické a neuropsychiatrické vyšetření.⁴¹

Vývojová dysfázie

Příčinou této poruchy je organické narušení řečových center v mozku. Dysfázie vzniká v prenatálním období (= doba od početí po narození dítěte), při porodu, nebo během prvního roku dítěte. Tato porucha postihuje porozumění řeči, výslovnost, slovní zásobu i gramatickou strukturu řeči. Vývojová dysfázie se vyskytuje ve třech podobách, první je sensorická, dále motorická a jejich kombinace tvoří dysfázii smíšenou, ta se u dětí vyskytuje nejčastěji. Motorická dysfázie způsobí to, že dítě rozumí slyšené řeči, ale má problémy s vlastní promluvou a artikulací hlásek, proto je jeho aktivní slovník velmi omezený. Naopak dítě se sensorickou dysfázií má dostatečnou slovní zásobu, ale při mluvení mu nejde rozumět a v porozumění řeči zaostává. Dítě má poruchu vnímání, paměti a sluchové diferenciaci hlásek.⁴²

⁴¹ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78. Str. 113.

⁴² Inspirace a zkušenosti učitelů. *Metodický portál RVP* [online]. 2009 [cit. 2012-01-20]. Dostupné z: http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon.

Miloš Sovák rozdělil dysfázii podle stupně vývojové vady na úplnou nemluvnost a částečnou nemluvnost. Dítě s úplnou nemluvností vůbec nemluví, pouze vydává zvuky, zatímco částečná nemluvnost způsobí pomalý vývoj jazykových schopností a dovedností s tím, že postižené dítě se nikdy nedostane na mluvnou úroveň typickou pro jeho věk.

Důsledky této poruchy jsou u každého dítěte jiné, záleží na tom, do jaké míry si dítě vadu uvědomuje, jak je vada vnímána okolím a v jakém výchovném prostředí dítě vyrůstá. U dysfatického dítěte je nezbytné odborné vedení rozvoje řeči. Výsledky vedení a reedukace jsou závislé na rozsahu poruchy, spolupráci s rodinou a na použitých metodách.

4. 2. 2 Získaná psychogenní nemluvnost

Elektivní mutismus

Výběrový mutismus nebo také mluvnou negativismus je obranná reakce dítěte na určité situace nebo lidi. Dítě umí mluvit, ale s určitými lidmi nebo v určitých situacích nekomunikuje a mlčí. Jde o jev dočasný, který je často nastartován vstupem do mateřské nebo základní školy. Dítě se něčeho obává, je v novém prostředí nebo má strach – to vše u něj může vyvolat elektivní mutismus. Tato porucha se týká především bojácných plachých dětí nebo těch, které se výrazně odlišují od ostatních. Mohou to být tělesně handicapované děti, děti s vadou řeči, děti jiné národnosti, které vypadají odlišně. Výběrová nemluvnost se u dítěte projevuje pouze, když je s inkriminovanou osobou, nebo ve stresujícím prostředí, v prostředí, ke kterému má odmítavý postoj, v ostatních situacích a s jinými lidmi dítě normálně a bez zábran komunikuje. Pro nápravu této poruchy je důležité získat si důvěru dítěte a postupně v něm vyvolávat pozitivní vztah k osobě či prostředí, nenutit ho mluvit násilím, nezdůrazňovat před ostatními jeho odmítavý postoj. Je dobré, když se dítě postupem času spontánně samo zbaví této poruchy, protože přehodnotí své původní obavy.⁴³

Mutismus

Mutismus neboli oněmění vzniká často po nějaké traumatické události, šoku, při velkém stresu, nebo v důsledku těžkého úrazu. Vyskytuje se především u dospělých osob, u dětí je přítomnost této vady minimální. Jestliže se mutismus u dítěte vyskytne, je zapříčiněn nedostatečnou zralostí CNS, labilitou dítěte nebo poruchou ADHD (=

⁴³ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78.

hyperaktivita s poruchou pozornosti) či ADD (= porucha pozornosti). Protože je tato porucha neurotického nebo psychotického původu, bývá většinou pouze dočasná, ale záleží na správně stanovené diagnóze, vhodné a účinné terapii. Mutismus způsobí ztrátu artikulované řeči a hlasu. Člověk by chtěl něco říct, ale nejde mu to a čím více se snaží promluvit, tím se většinou jeho bariéry prohlubují.⁴⁴

4. 2. 3 Získaná neurogení nemluvnost

Afázie

Afázie je vyšší kortikální porucha řeči, způsobená orgánovými změnami v mozku, která může být vyvolána několika způsoby. Může ji způsobit krvácení do řečových oblastí mozku, špatná funkce některé oblasti v mozku, dále těžký úraz, nádorové onemocnění nebo intoxikace, přerušení krevního oběhu a psychické problémy. Afázie způsobí ztrátu již získané schopnosti komunikovat. Symptomů afázie je velmi mnoho a u každého jedince se tato vada projevuje poněkud jinak. Podle toho, čím je afázie vyvolána, je rozdělena na tři hlavní skupiny.⁴⁵

Brocovu (motorickou) afázií vyvolává poškození dvou struktur svazku z tenkých nervových vláken. Člověk s tímto postižením zpravidla nemá problémy s pochopením cizí promluvy, potíže mu dělá vyslovení vlastní myšlenky. Mezi slovy dělá delší pauzy, mluví pomalu, zkomoleně se špatnou artikulací a není schopen vytvořit gramaticky správnou větu. Wernickeovou (percepční) afázií trpí lidé, kteří mají poruchu ve spodní části horního spánkového závitu. Řeč postiženého je plynulá, ale dělá chyby v pojmenovávání, má problémy s porozuměním, není schopný rozeznávat jednotlivá slova. Percepční afázie je získaná porucha slovních stereotypů.⁴⁶ Jestliže na tohoto člověka někdo mluví, vnímá jeho řeč jako cizí jazyk. Poslední skupinou je úplná, neboli globální afázie., která způsobí ztrátu řečových schopností a dovedností. Řeč postiženého je celkově narušená, člověk nerozumí a nechápe slyšenou řeč a není schopný slovní ani psané promluvy.

Při poškození mozku vznikají spolu s afázií i další poruchy jako je alexie (neschopnost číst), agrafie (neschopnost psát), poruchy myšlení, zkřížená afázie, prosodie (problém se zvukovými vlastnostmi jazyka) a jiné, méně vyskytující se

⁴⁴ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78. Str. 311.

⁴⁵ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha : Grada, 2006. 224 s. ISBN 80-247-1110-9. Str. 79.

⁴⁶ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78. Str. 295.

poruchy.⁴⁷ Logoped se snaží procvičovat mluvidla postiženého, provádí trénink rytmizované a melodické řeči, učí pacienta chápat význam slov a dělá vše, co zlepší porozumění a dorozumívací schopnosti jedince.

4. 2. 4 Narušení zvuku řeči

Rinolálie (= huhňavost)

Rinolálie je porucha, která se týká patologické nosovosti neboli nazality. Nosní a nosohltanová rezonance je tvořena uzavíráním štěrbiny mezi měkkým patrem a zadní stranou hltanu tak, že se měkké patro přikládá na hltan.⁴⁸ Nazalita je původně fyziologická a týká se pouze hlásek „M N“. Jestliže se z fyziologické nosovosti stane patologická, znamená to, že dítě tzv. mluví přes nos neboli huhňá a využívá nosovosti i při artikulaci jiných hlásek. Děti s poruchou huhňavosti mají problémy nejen s artikulací, ale i s dýcháním a barvou hlasu. Jelikož dítě měkké patro nepřikládá úplně k hltanu, vzniká zde štěrbina, kterou uniká část výdechového proudu do nosu, což způsobí, že se dítě musí častěji a hlouběji nadechnout. Barva hlasu se mění u dětí, které trpí rinolálií dlouho a jejich stav se nelepší. Podle úrovně nosovosti se huhňavost dělí na otevřenou a zavřenou. U otevřené rinolálie je nosovost zvýšená a naopak u zavřené je snížena. Jestliže je patrohltanový uzávěr slabý a rezonanční dutiny dítěte jsou malé, jde o kombinaci otevřené i zavřené rinolálie, která se nazývá smíšená.⁴⁹

Příčinou zavřené huhňavosti bývá chronická rýma, adenoidní vegetace (zvětšená nosní mandle), nosní polypy a zmenšená nosní dutina. Tyto příčiny způsobí nejen potíže v řeči a nadměrnou nosovost, ale také problémy s dýcháním. Zavřená huhňavost způsobená adenoidní vegetací lze za pomoci otorinolaryngologa, který odstraní nosní mandli, a logopeda, který naučí dítě správně dýchat a povede odbornou logopedickou péči, napravit.

Otevřená rinolálie je způsobená velkým prostorem v nosních a nosohltanových dutinách, prostor je zvětšený kvůli zkrácenému měkkému patru, které u dítěte způsobil rozštěp patra. Dítě s otevřenou huhňavostí mění barvu jednotlivých hlásek, při artikulaci hlásky deformuje, což může způsobit nesrozumitelnost jeho mluvního projevu. Dítě

⁴⁷ PAVLOVÁ – ZAHÁLKOVÁ, Anna, et al. *Prevence poruch řeči*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 151 s. ISBN 14-577-80.

⁴⁸ SOVÁK, Miloš. *Uvedení do logopedie: Vysokošk. učebnice pro posl. pedagog. fakult.* Praha : SPN, 1978. 327 s.

⁴⁹ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78. Str. 182.

nejvíce komolí samohlásky vysoké „I U“, sykavky „S Z C Š Ž Č“ a souhlásky ražené „T D P B“, které vznikají na základě prudkého uvolnění závěru.⁵⁰

Smíšenou huhňavost způsobuje nedostatečná funkce patrohltanového uzávěru spolu s rezonančními dutinami, které jsou zmenšené. Tento typ rinolálie se vyznačuje zvýšenou nosovostí, která ovlivňuje plynulost mluvního projevu a sníženou nosovostí, která se objevuje nejčastěji při tvorbě jednotlivých slov obsahující nosovky (= nazální souhlásky).

Rinolálie může být původu jak orgánového, tak funkčního, léčba a náprava této poruchy se řídí právě jejím původem a stanovením přesné diagnózy. Kromě logopedické nápravy bývá většinou za potřebí léčba neurologická, chirurgická, popřípadě zásah plastického chirurga. Logoped se zaměřuje na procvičování artikulace hlásek a patrohltanového uzávěru.⁵¹

Palatolálie

Palatolálie je vada s orgánovým původem, která se vyskytuje u dětí s rozštěpem patra, rtu či čelisti. Tento vrozený defekt způsobí nedostatečnou funkčnost patrohltanového uzávěru, který ovlivňuje rezonance v dutinách. Proto se v řeči dítěte objevuje zvýšená nosovost a nosní šelesty, které doprovázejí výslovnost ražených a třených souhlásek „F V S Z Š Ž H“. Vývoj řeči dítěte s palatolálií je pomalý a opožděný, dětem dělá problém artikulace, gramatická stránka řeči, ale i mimika a gesta, která mluvenou řeč doprovází. Někdy bývá rozštěpem narušena i tvorba hlasu. Palatolálie se u dítěte většinou projevuje jako otevřená huhňavost, ale u někoho je řeč a artikulace hlásek tak narušena, že je pro posluchače zcela nesrozumitelná.

Logoped učí dítě s palatolálií správně mluvit, artikulovat a dýchat. Rozštěp patra způsobí změnu v estetickém vzhledu postiženého, proto je třeba, aby byly řešeny psychosociální problémy, které jsou s tímto narušením spojené. Před zahájením logopedické péče je třeba spolupráce mnoha odborníků: pediatra, chirurga, plastického chirurga, stomatologa a ortodontisty.⁵²

⁵⁰ KUČERA, Radek & daughter. *ABZ slovník cizích slov* [online]. © 2005-2006 [cit. 2012-01-24].

Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/exploziva>.

⁵¹ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78.

⁵² SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78.

4. 2. 5 Narušení fluence řeči

Balbuties (= kóktavost)

Kóktavost postihuje motorickou oblast řeči, říká se, že jde o poruchu vyšší nervové činnosti, která je často doprovázena jinými lehkými dysfunkcemi, souvisí s narušením fluence (plynulost) řeči. V současnosti se v České republice vychází z definice V. Lechty, který prohlásil: „Kóktavost pokládáme za syndrom komplexního narušení koordinace orgánů participujících na mluvení, který se nejnápadněji projevuje charakteristickým nedobrovolným (tonickým, klonickým) přerušováním plynulosti procesu mluvení.“⁵³

Kóktavost ve většině případů vzniká v předškolním období kolem třetího roku dítěte, kdy se jeho řeč nejvíce rozvíjí. Příčiny kóktavosti mohou být orgánové, funkcionální, nebo působí obě dohromady. Je třeba brát v úvahu celou osobu dítěte a její individuální a věkové zvláštnosti, dále úroveň rozvoje řeči a sociální prostředí, které na dítě působí. Dětem se mohou vytvořit dispozice ke kóktavosti po různých úrazech nebo nemocech, ale neznamená to, že se projeví. Vyvolávacím faktorem bývá většinou nesprávné prostředí, výchova, přetěžování jedince a v některých případech také hrozný zážitek jednorázového charakteru. Balbuties se vyskytuje ve větším počtu u chlapců než u dívek, důvodem je pomalejší tělesný i duševní rozvoj chlapců, větší náchylnost k nemocem a poruchám řeči a méně úspěchů při komunikaci s lidmi.⁵⁴ Jestliže se balbuties objeví u dívky, příznaky poruchy jsou většinou mnohem nápadnější a mají trvalé následky.

Kóktavost bývá rozdělována podle několika hledisek. Prvním hlediskem je doba vzniku, která dělí balbuties na předčasnou, obvyklou a pozdní, druhým hlediskem jsou verbální symptomy. Podle symptomů se kóktavost dělí na tonickou (= opakování slabik), klonickou (= opakování hlásek), nebo kombinovanou tonoklonickou a klonickotonickou. Vyvolávací faktory dělí kóktavost na fyziologickou, dysartrickou, hysterickou a traumatickou. Stupeň kóktavosti lze určit vytvořením balbutiogramu, který srovnává úroveň plynulosti řeči v různých komunikačních situacích. Vyšetření se týká automatizmů, reprodukce vět, čtení, spontánní řeči, dále je sledována šeptaná řeč, dokončování neúplných vět, zpívání písní a přednášení básní.

⁵³ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha : Grada, 2006. 224 s. ISBN 80-247-1110-9. Str. 154.

⁵⁴ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78. Str. 319.

Balbuties se může projevat na více složkách procesu mluvení. U většiny koktajících lidí se dotýká dýchání, které je nepravidelné, nedostatečné a přerývané. Kvůli smazům, které jsou vytvořeny na vazech hlasivek postiženého, dochází k problémům s fonací a častému používání tzv. tvrdých hlasových začátků, což může vést k poškození hlasivek jedince. U postiženého lze pozorovat napětí ve tváři, výraz strachu v obličejí, třes, tiky a pohyby celého těla. Další problémy má koktající člověk s artikulací, která zaostává hlavně na začátku slov a vět, s melodií, tempem a přízvukem řeči. U dospělých lidí se v řeči vyskytuje embolofrázie (= vkládání vsuvek a poloslov do promluvy) a parafrázie (= nahrazování problémových slov jinými).⁵⁵

Koktavost je u člověka zvýrazněna především v náročných situacích, například ve škole při zkoušení, při mluvení s cizím nebo nadřizovaným člověkem a v dalších situacích, kdy je člověk trpící balbuties nejistý a nervózní. Často v těchto situacích zčervená, začne se nadměrně potit, má zrychlený tep a nepravidelné dýchání. V těchto momentech je důležité nenaléhat na postiženého, neupozorňovat ho na zadrhávání v řeči, nekomentovat jeho projev, nedokončovat za něj větu a mluvit na něj klidně. Je nutné vytvořit mu příjemné prostředí, dát mu dostatek času na vyjádření jeho myšlenek a mít vůči němu pochopení. Podobnými pravidly se řídí logoped, který pracuje s dítětem, měl by si u dítěte vybudovat důvěru a určitý citový vztah, dítě musí být motivováno, aby mělo chuť spolupracovat s odborníkem. Důležitá je spolupráce logopeda s foniatrem a neurologem.

Tumultus sermonis (= breptavost)

Breptavost se vyznačuje změnami v tempu řeči, které způsobí neplynulost mluvního projevu jedince. U jedince vzniká v dětském období a postihuje pouze vnější stránku řeči. Jedinec si poruchu většinou neuvědomuje. Breptavost se nedotýká ani rozvoje řeči ani slovní zásoby a gramatické stránky řeči. Breptavost vzniká na základě orgánového poškození mozku nebo jiné části CNS.

Při mluvení má breptavé dítě problémy s dýcháním, je nepravidelné, proto narušuje plynulost promluvy. Dítě často opakuje slabiky nebo do promluvy vkládá různá slova a slabiky. Narušená artikulace se projevuje jako nedostatečná výslovnost hlásek a vynechávání koncovek, složitější nebo delší slova dítě komolí. Některé děti mluví velmi rychlým tempem, ale není to průkazný znak, který by se týkal všech takto

⁵⁵ KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha : Grada, 2006. 224 s. ISBN 80-247-1110-9.

postižených jedinců. Tempo řeči dítěte se může zdát rychlé, protože vynechává některé hlásky, shluky hlásek, koncovky slov a slabiky. Řeč dítěte je velmi monotónní, jelikož neumí používat správně přízvuk a rytmus v řeči. Pro trénink plynulé mluvy je výborný zpěv písní, jejichž melodie napomáhá dítěti překonat výslovnost těžších hlásek a vynechávání částí slov. Breptavost se v grafické stránce řeči projevuje podobně jako v mluveném projevu, dítě vynechává slabiky a koncovky slov. Většinou je psaný projev dítěte velmi nečitelný a projevuje se v něm značná dysgrafie.

Děti s *tumultus sermonis* jsou většinou vznětlivé a neurotické, proto jim jsou podávány léky, které regulují jejich psychiku a uspěchanost mluvního projevu. Logoped vede dítě ke klidnému a zřetelnému mluvení a myšlení. Je potřeba, aby se dítě soustředěně koncentrovalo na procvičování artikulace a celkovou nápravu této poruchy. Dobré je pomalé hlasité čtení, soustředění se na správnou výslovnost, pravidelná pohybová výchova a pobyt v kolektivu mezi normálními dětmi. Aby se projevy poruchy co nejvíce zmírnily a nenastala recidiva, je zapotřebí dítěti poskytnout dlouhodobou a důslednou logopedickou péči.⁵⁶

4. 2. 6 Narušení článkování řeči

Dyslálie (= patlavost)

Dyslálie je nejčastější porucha u dětí, vzniká převážně v předškolním věku a bývá často jen dočasnou odchylkou ve vývoji řeči dítěte. Patlavost je termín označující poruchu výslovnosti jedné nebo více hlásek mateřského jazyka. Při vytváření této poruchy má rozhodující význam prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Obdobný problém označuje slovní patlavost znamenající, že dítě jednotlivé hlásky umí správně vyslovit, ale ve slově je vysloví špatně, nebo je nevysloví a nebo vysloví slovo s jinou hláskovou strukturou.⁵⁷ Hláška může být vypuštěna, nebo naopak přidána navíc, nebo může vzniknout metafeze (= přesmyk) a je to výměna nebo prohození dvou hlásek ve slově.

Patlavost vzniká změnami orgánů a smyslů, které se účastní procesu řeči. Častá je porucha sluchu, která způsobí narušení sluchové percepce dítěte a s tím spojenou špatnou diferenciaci hlásek ovlivňující artikulaci. Další příčinou může být nedostatek pozornosti při mluvení, nedostatečná obratnost mluvidel, snížená duševní úroveň dítěte,

⁵⁶ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78.

⁵⁷ MICHALÍK, Jan, et al. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha : Portál, 2011. 512 s. ISBN 978-80-7367-859-3.

vady chrupu a skusu, dlouhodobé používání dudlíků a cumlání prstů u dětí. Aby se této vadě předešlo, je nutné, aby mělo dítě správný řečový vzor.⁵⁸

Miloš Sovák rozděluje ve své knize patlavost na čtyři skupiny, které roztřídil Godfrey Edward Arnold. První skupinou je fyziologická dyslálie, která se vyskytuje u dětí a jde pouze o dočasnou poruchu, vývojová dyslálie se objevuje u jedinců s tělesným nebo duševním postižením. Dyslálie, která je vyvolána poruchou centrálního nervového systému, je označována jako symptomatická. Posledním typem je dysglossie, která označuje patlavost jedince s vadou mluvních orgánů, jako jsou rozštěpy, anomálie chrupu a zubní defekty.

Jednotlivé odchylky ve výslovnosti jsou pojmenovány pomocí písmena řecké abecedy, ke kterému je přidána koncovka a název také obsahuje místo nebo způsob tvoření chybné artikulace hlásky. Odchylkou s hojným výskytem je například velární rotacismus, což je vadná artikulace hlásky „R“, kdy je tato hláska tvořena v oblasti hrdla, někdy se tato odchylka označuje jako ráčkování. Dalším příkladem může být addentální sigmatismus, což znamená špatnou výslovnost sykavek, při které se jazyk dotýká alveol zubů. Tato odchylka bývá označována jako šišlání.⁵⁹

Dyslálie bývá korigována podobným způsobem u všech souhlásek. Nejprve by mělo dítě vidět a slyšet správné vyslovení problematické hlásky, správné řečové vzory jsou velmi důležité pro další vývoj výslovnosti dítěte. U dítěte by mělo být podporováno vnímání rozdílů mezi hláskami. Jednotlivá logopedická cvičení by měla postupovat od nejjednodušších po složitější. Při procvičování hlásek je důležité, aby dítě vnímalo svá mluvidla a uvědomovalo si jejich pohyb. Problematická hláska se vyvozuje pomocí hlásky, která je ve stejném artikulačním okrsku. K nácvičku hlásky se často používají mechanické pomůcky, které by měly dítěti pomoci „vytvarovat“ mluvidla do správné polohy, která je nutná k artikulaci dané hlásky.⁶⁰

Do dyslálií bývají řazeny přechodné vývojové odchylky, které nejsou patologické, ale jsou to součástí procesu rozvoje řeči u dětí. První z nich je paralálie, kdy dítě zaměňuje problematickou hlásku za jinou, další přechodnou odchylkou je mogilálie, což znamená, že dítě hlásku, se kterou má problémy, vynechává.

⁵⁸ PAVLOVÁ – ZAHÁLKOVÁ, Anna, et al. *Prevence poruch řeči*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 151 s. ISBN 14-577-80.

⁵⁹ NEUBAUER, Karel. *Logopedie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. 81 s. ISBN 80-7041-098-1. Str. 53.

⁶⁰ NEUBAUER, Karel. *Logopedie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. 81 s. ISBN 80-7041-098-1.

Dysartrie

Dysartrie je motorická porucha hláskování a artikulace. Je způsobená nervovou poruchou, která člověku zabraňuje zcela ovládat a koordinovat svá mluvidla, často je doprovázená potížemi s polykáním. Řeč postiženého je křečovitá, těžkopádná a nepřesná, dítě při promluvě špatně dýchá, jeho hlas je kolísavý a řečové tempo nestálé. Děti, které mají dysartrii ve velmi těžkém stádiu, často vůbec neartikulují, pouze vydávají skřeky.

Pokud se dítě s tímto handicapem narodí, nebo se začne rozvíjet již v útlém věku, nazývá se vývojová dysartrie. U tohoto typu je často přítomna jazyková porucha způsobující, že dítě chybuje v gramatice, nerozumí významu některých slov, má narušenou komunikační schopnost. Dysartrie může být také získaná, vzniká po úrazech a operacích. Dysartrie je komplexní porucha, která potřebuje komplexní terapii a péči odborníků.⁶¹

4. 2. 7 Narušení grafické stránky řeči

Čtení

Pro čtení je zapotřebí funkční zrakový orgán, dostatečně vyzárlá CNS a sluchová percepce. Jestliže je jedna z těchto složek narušena, vznikají při čtení u dítěte problémy. Potíže jsou obdobné jako u dítěte, které trpí specifickou poruchou učení, dyslexií. Příčinou problému ve čtení může být dědičnost horších dovedností spojených se čtením, nedostatek nadání ke čtení, lehká mozková dysfunkce a špatně vyvinutá lateralita.⁶² Projevem dyslexie je zaměňování a prohazování podobných písmen, vynechávání některých hlásek, popřípadě slabik a slov a vymyšlení koncovek slov. Dítě má problémy s diferenciací délek samohlásek a měkčením slabik. Dítě si podle počátečních písmen vymýšlí, jaké slovo se v textu vyskytuje a konec slova již nečte. Problémy se čtením se projevují v tom, že dítě tuto činnost nemá rádo a vyhýbá se jí. Pro nápravu je třeba, aby dítě překonalo negativní postoj ke čtení a bylo dostatečně motivováno.⁶³

Psaní

Problémy s grafickým vyjádřením se u dětí často projevují jako specifická porucha učení dysgrafie, což je snížená schopnost naučit se a ovládat dovednost psaní.

⁶¹ *Inspirace a zkušenosti učitelů* [online]. 2009 [cit. 2011-09-05]. Metodický portál RVP. Dostupné z WWW: <http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogick%c3%bd_lexikon/D/Dysartrie>.

⁶² SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78. Str. 270.

⁶³ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78.

Tak jako u problémů se čtením je etiologie těchto potíží podobná. Buď je příčinou dědičnost, lehká mozková dysfunkce, nedostatečná zralost CNS, nebo obavy a zábrany naučit se dovednosti spojené s psaním.

Potíže v psaní se projevují především v úhlednosti písma, které bývá těžko čitelné. Dítě v psaní přechází z psaní psacího písma do tiskacího a naopak. Další problém se týká jednotlivých písmen a slabik, které bývají vynechávány, nebo zaměňovány za jiné, jim podobné. Dítě s příznaky dysgrafie píše některá písmena a číslice obráceně, ať už v horizontální nebo vertikální rovině. Podobně je to s psaním věty, kterou jednou dítě píše zleva doprava a podruhé zprava doleva. Problémy v psaní mohou nastat u dětí, které trpí dyslálií a projevují se tak, že dítě píše to, co slyší. Jelikož je artikulace hlásek u dítěte narušena, špatná výslovnost a zaměňování hlásek se promítne také do psaného projevu dítěte.⁶⁴

Pravopis

Specifická porucha učení, která souvisí s nedostatky v pravopisu, se nazývá dysortografie. Dítě s touto poruchou není schopno pochopit gramatická pravidla mateřského jazyka a prakticky je užívat v psané řeči. Tyto problémy mohou souviset s inteligencí dítěte, ale není vždy pravidlem, že dítě s dysortografií musí mít nižší inteligenční kvocient (dále jen IQ). Potíže s gramatikou jazyka nastávají u dítěte, které nemá dostatečný jazykový cit nebo dostatečně vyvinutou schopnost analogie, kterou se ostatní děti při rozvoji řeči řídí. Příčinou může být zanedbání dítěte v oblasti jeho výchovy.

Počítání

Problémy s počítáním patřily do příznaků dysgrafie, ale dnes se vydělují do zvláštní skupiny specifických poruch učení, která se nazývá dyskalkulie. Jde o poruchu špatného počítání z důvodů záměn číslic. Dyskalkulie se vyskytuje v psaném počítání, počítání z hlavy nedělá dětem s touto poruchou tak velké problémy.

4. 2. 8 Symptomatické poruchy řeči

Symptomatické poruchy řeči vznikají sekundárně v návaznosti na dominující postižení dítěte, či dospělého. Narušené komunikační schopnosti se vyskytují jako symptomy různých neurologických, psychických, smyslových a tělesných onemocnění.

⁶⁴ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78.

Podle knihy *Prevence poruch řeči* Anny Pavlové - Zahálkové vznikají symptomatické poruchy řeči třemi způsoby. První je symptomatická porucha řeči, která doprovází dominující postižení, například vrozenou hluchotu. Druhý způsob vzniku narušené komunikační schopnosti způsobí postižení (například mentální retardace), které je druhotně vyvoláno určitou příčinou (orgánovým postižením). Jako poslední může být komunikační schopnost jedince ovlivněna dvěma primárními příčinami. Logoped má za úkol předcházet vzniku, nebo zhoršení poruch řeči. Narušeny mohou být všechny čtyři jazykové roviny, příznaky narušené komunikační schopnosti záleží konkrétně na dominantním postižení.

Při nápravě symptomatických poruch řeči jsou důležité následující zásady: individuální přístup, komplexnost, včasný zákrok, týmová spolupráce, hravý přístup, preference obsahu řeči a upřednostnění sociálního aspektu řeči.⁶⁵

4. 2. 9 Poruchy hlasu

Poruchy hlasu mohou vznikat na vlastním orgánu, ale mohou souviset i s jeho funkcemi. Potíže mohou nastat ve struktuře hlasu, v jeho tvoření a užívání, jejich příčinou jsou většinou záněty, úrazy a nádory. Orgánovou poruchou hlasu může být nedomykavost hlasivek, uzlíky na hlasivkách, vrozené vady a anomálie. Tyto příčiny způsobí u jednice chraptivost nebo změnu barvy hlasu či dráždivý kašel, který doprovází mluvenou řeč.

Funkčnost hlasivek bývá narušena jejich nesprávným užíváním, přepínáním, změnami hormonů v období pubescence a s tím spojenou mutací. Změny funkční stránky hlasu jsou označovány jako dysfonie.⁶⁶ Dysfonie může být psychogenní a spastická, další funkční poruchou je fonastenie (hlasová slabost s psychoneurotickými příznaky), rhesastenie (hlasová slabost týkající se určitých profesí, například učitelů, řečníků a herců).

Dysfonie (= chraptivost)

Pro dysfonii je typický chraptivý, silný, drsný a sípavý hlas, který je tvořen velkou námahou a přepínáním. Spolu s tvorbou hlasu má postižená osoba problémy s dýcháním. Tzv. dětská chraptivost vzniká již u malých dětí, které hlas nesprávně používají, křikem si vynucují pozornost, mluví velmi hlasitě, při zpívání křičí, při

⁶⁵ PAVLOVÁ – ZAHÁLKOVÁ, Anna, et al. *Prevence poruch řeči*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 151 s. ISBN 14-577-80.

⁶⁶ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78.

mluvení používají tvrdé hlasové začátky (prudké vyražení hlasu užívané často při silných emocích) ovlivňující kvalitu hlasu. Často jsou touto poruchou postižené děti neurotické, nebo ty, které slyší neustálé křičení v rodině, zlozvyk rodičů se tak přenáší na dítě. Vyšší polohy hlasu často přeskakují a dítě může mít pocity škrábání v krku.

Aby se této poruše předešlo, je vhodné, aby dítě již od útlého věku dodržovalo hlasovou hygienu a mělo správný jazykový vzor.

4. 2. 10 Kombinované vady a poruchy

Kombinace dvou a více vad a poruch řeči se často vyskytuje u dětí s lehkou mozkovou dysfunkcí (dále je LMD), ale také u dětí, které netrpí jinou vadou mimo vady řeči. Kombinace poruch jsou různé, u dítěte se mohou projevovat příznaky opožděného vývoje řeči a patlavosti, dyslálie a koktavosti, dyslálie a breptavosti, dyslálie a dyslexie, a mnoha dalších.⁶⁷

⁶⁷ SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78. Str. 414.

5 Logopedie

Pojem logopedie nepředstavuje pouze vědní disciplínu, ale také studijní obor a povolání. Slovo logopedie pochází z řeckých slov logos (slovo) a paideia (výchova), z čehož plyne, že je to „výchova o slovech nebo řeči“. Již ve čtvrtém století před našim letopočtem ji zavedl Sokrates, což byl učitel řečnictví. Je to velmi stará disciplína, ale její rozšíření, rozvoj a začátky systematického studia byly poměrně nedávno, v první polovině 20. století. Logopedie se stala součástí speciální pedagogiky, kterou na jednotlivé pedie rozdělil profesor Miloš Sovák. Dnešní logopedie je chápána jako interdisciplinární (hraniční) obor, protože logoped spolupracuje s lékaři, psychology, psychiatry, dále může spolupracovat gastroenterology, dietními sestrami, odborníky na společenskovední disciplíny, s jazykovědci a lingvisty. Logopedie jako disciplína se zabývá sdělovacím procesem a všemi dorozumívacími formami, snaží se eliminovat rozvoj poruch řeči u dětí i u dospělých. Logopedie sleduje sdělovací proces jedince komplexně, zabývá se jeho hlasem, řečí, ale také písmem, mimikou a sluchem. Tento multidisciplinární vědní obor se věnuje diagnostice, terapii, prevenci, výchově a vzdělávání lidí s narušenou komunikační schopností.⁶⁸

Definice termínu logopedie je mnoho, uvedla bych pojetí již zmiňovaného profesora Sováka, podle něhož je to nauka o výchově základních složek dorozumívacího procesu (řeči a sluchu), o prevenci a terapii vývojových vad nebo získaných poruch.⁶⁹ Docentka Jiřina Klenková z Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity ve své knize *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe* píše, že se logopedie zabývá vývojem komunikační schopnosti, diagnostikou a terapií patologických jevů komunikace a výchovou lidí s narušenou komunikační schopností. Logopedický slovník Josefa Dvořáka z roku 1998 uvádí, že se logopedie zabývá fyziologií a patologií komunikace lidské řeči, jejím rozvojem, výzkumem, diagnostikou, terapií a prevencí. Já osobně se nejvíce přikláním k definici slovenského profesora Viktora Lechty, podle něhož se logopedie zabývá výchovou osob s narušenou komunikační schopností a prevencí tohoto narušení.⁷⁰ Toto vysvětlení je jednoduché, ale výstižné.

⁶⁸ SKÁCELOVÁ, Eliška. *Koktavost (balbuties)*. Uničov, 2009. 13 s. Seminární práce. Gymnázium Uničov. Str. 4.

⁶⁹ PEUTELSCHMIEDOVÁ, Alžběta. *Logopedické minimum*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. 89 s. ISBN 80-244-1233-0. Str. 7.

⁷⁰ PEUTELSCHMIEDOVÁ, Alžběta. *Logopedické minimum*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. 89 s. ISBN 80-244-1233-0. Str. 7.

PRAKTICKÁ ČÁST

6 Dotazníkový průzkum

6. 1 Cíl průzkumu

Cílem mého dotazníkového průzkumu je procentuální zjištění, které bude udávat, kolik procent dětí ve věku pěti až sedmi let má problémy s NKS (narušená komunikační schopnost). Dále bych ráda zjistila, které logopedické vady či poruchy jsou mezi dětmi nejvíce rozšířeny a které naopak vůbec nebo nejméně. Otázkou je, jaká je nejfrekventovanější hláska, s jejíž výslovností mají děti postižené dyslálií největší problémy. Z mých cílů a záměrů jsem zformulovala následující předpoklady.

Předpoklad č. 1

Domnívám se, že 30 % dětí, které navštěvují předškolní třídu v mateřské škole, má problémy s narušenou komunikační schopností.

Předpoklad č. 2

Myslím si, že všeobecně nejrozšířenější logopedickou vadou vyskytující se u dětí předškolního věku je dyslálie, neboli patlavost.

Předpoklad č. 3

Pokud se u dětí vyskytuje patlavost, mají podle mého názoru největší problémy s výslovností hlásky „R“ a „Ř“.

Předpoklad č. 4

Podle mého názoru navštěvují všichni rodiče, kteří mají dítě s NKS, logopedickou ordinaci či poradnu a nespolehnají pouze na logopedické chvílky prováděné učitelkou v mateřské škole.

Předpoklad č. 5

Domnívám se, že všechny mateřské školy dělají různá průpravná logopedická cvičení, ale jen některé z nich vytváří speciální programy a projekty spojené s touto problematikou.

6. 2 Metody průzkumného šetření

Jako metodu průzkumného šetření své bakalářské práce jsem si zvolila dotazník, který určen pro hromadné zpracovávání údajů. Umožňuje získat určité množství informací od většího počtu osob v poměrně krátké době. Pro dotazníkovou metodu je typická anonymita respondentů, adekvátní počet otázek a jejich jasnost a srozumitelnost. Před dotazníkovým šetřením bývá většinou malý předvýzkum, kterého se účastní pouze několik respondentů. Tento předvýzkum by měl tvůrci dotazníku zajistit zpětnou vazbu, zda se jedná o dobře připravený dotazník, nebo je potřeba některé otázky ještě upravit a přeformulovat.

Sestavila jsem dotazník, který obsahuje 16 písemných otázek a většina z nich je uzavřená. To znamená, že respondenti vybírají z více již stanovených odpovědí. V dotazníku se v minimální míře vyskytují otevřené otázky, které umožňují respondentům napsat volnou odpověď a vyjádřit se k danému tématu.

6. 3 Charakteristika respondentů

Dotazník byl určen pro učitelky tříd pěti až sedmiletých dětí v mateřských školách. Dotazníky jsem rozeslala pouze do mateřských škol, které se nacházejí v Olomouckém kraji a většina z nich funguje jako příspěvková organizace. Jestli se mateřská škola nachází na vesnici nebo ve městě nebylo rozhodujícím hlediskem při rozesílání dotazníků, ale pro zajímavost se jedna z prvních obecných otázek týká právě místa školy (město x vesnice).

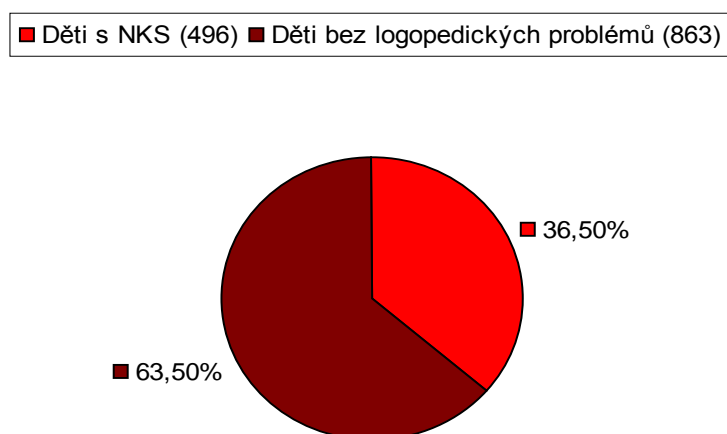
Dotazníky jsem rozdávala dvěma způsoby. Tím prvním bylo rozesílání dotazníku přes e-mailovou poštu do náhodně vytipovaných škol a s druhým způsobem mi velmi pomohla vedoucí mé bakalářské práce, která dotazníky rozdala učitelkám mateřských škol, které si při práci dodělávají vysokoškolské studium. Dotazníky jsem rozesílala s časovým předstihem, protože jsem předpokládala, že jeho vyplnění a odeslání nazpět zabere mateřským školám minimálně týden.

Jelikož jsem do své bakalářské práce zařadila menší dotazníkový průzkum a ne velký výzkum, předpokládala jsem, že bych mohla získat dotazník nazpět asi od 50 učitelek mateřských škol. Tento můj předpoklad se vyplnil a dokonce se počet respondentů navýšil na 61 pedagogů, kteří vyplnili dotazník podle třídy předškolních dětí, ve které učí.

6. 4 Závěr dotazníkového průzkumu

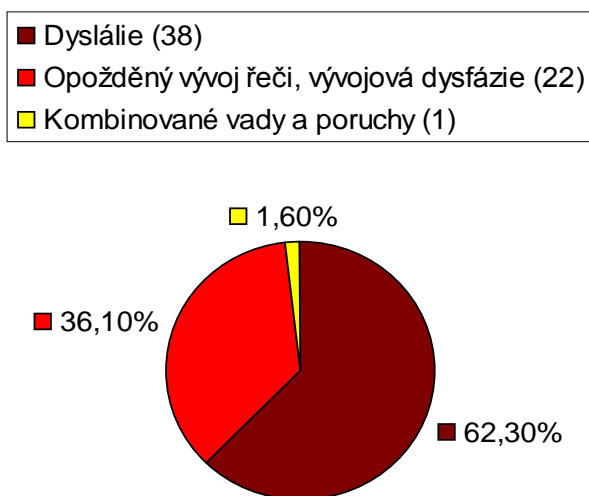
Podle mého prvního předpokladu by mělo mít 30 procent dětí ze všech tříd, které se zúčastnily mého průzkumu, problémy související s narušenou komunikační schopností. Po vyhodnocení dotazníkového šetření se můj předpoklad téměř potvrdil, protože z celkového počtu 1359 dětí má logopedické problémy 496, což je 36,5 procent. V grafu č. 1 je poměr mezi dětmi s NKS a dětmi bez logopedických problémů zřetelný.

Graf č. 1 Děti s logopedickými problémy

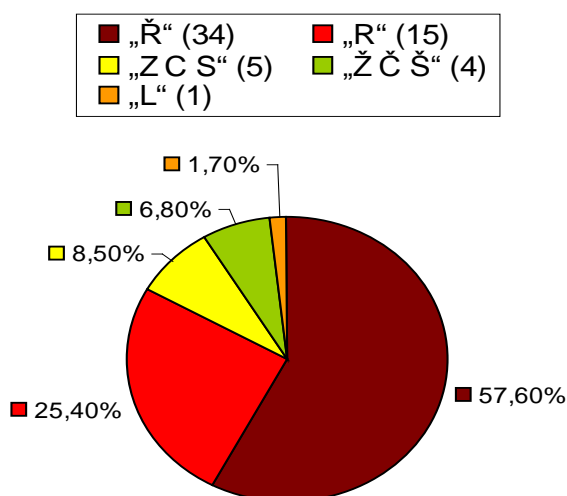
Předpoklad týkající se nejrozšířenější logopedické poruchy byl průzkumem potvrzen, protože v 38 případech byla zvolena odpověď dyslálie. Dalších 22 pedagogů zvolilo možnost opožděný vývoj řeči, vývojová dysfázie, a pouze jeden z dotazníků poukazoval na nejrozšířenější výskyt kombinovaných vad a poruch. Dyslálie je v 62,3 procentech nejrozšířenější logopedickou poruchou mezi dětmi v předškolním věku a opožděný vývoj řeči, vývojová dysfázie, se vyskytuje v 36,1 procentech. Převaha dyslálie je jasně vidět v grafu č. 2.

Graf č. 2 Nejrozšířenější logopedická porucha

Můj názor, že nejproblematictějšími hláskami u dětí s patlavostí jsou „Ř“ a „ř“, se vyplnil. Graf č. 3 ukazuje poměr problematických hlásek u dětí s dyslálií. Třicet čtyři učitelek označilo hlásku „Ř“ a dalších 15 hlásku „ř“ za nejproblematictější, což v konečném vyhodnocení dalo dohromady 83 %. Třetí místo obsadila skupina hlásek „Z C S“ s počtem výskytu pět, v dalším pořadí byla také skupina sykavek a to „Ž Č Š“ a pouze v jednom případě byla v dotazníku označena hlásky „L“. Ve dvou dotaznících nebyla tato otázka vůbec zodpovězena, protože se dyslálie u dětí v těchto třídách nevyskytovala.

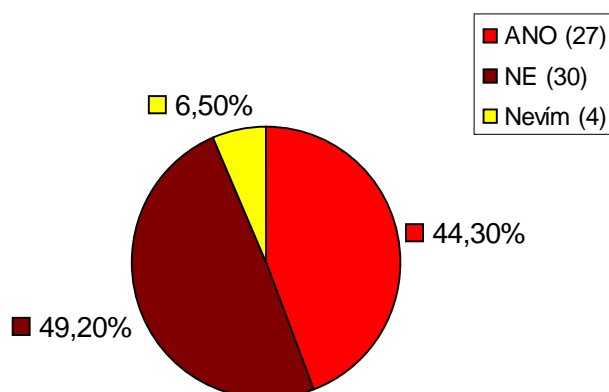
Graf č. 3 Nejproblematictější hlásky u dětí s patlavostí

Každé dítě, které má logopedické problémy, by mělo s rodiči v určitém roce začít navštěvovat logopedickou ordinaci, ve které se společně s odborníkem poradí, jestli je třeba docházet pravidelně do poradny, nebo je to lehká vada, která se časem spraví sama. Moje tvrzení, že všichni rodiče chodí se svými dětmi, které trpí NKS, na setkání s logopedem, se nepotvrdilo. Výsledky zobrazené v grafu č. 4 můj předpoklad vyvracejí. Třicet učitelek odpovědělo do dotazníku, že všichni rodiče nechodí se svými dětmi na logopedii, 27 odpovědělo ano, tudíž všichni z jejich tříd chodí k odborníkovi a čtyři pedagožky nevěděly, zda rodiče s dětmi chodí, nebo nechodí k logopedovi.

Graf č. 4 Logopedické poradenství

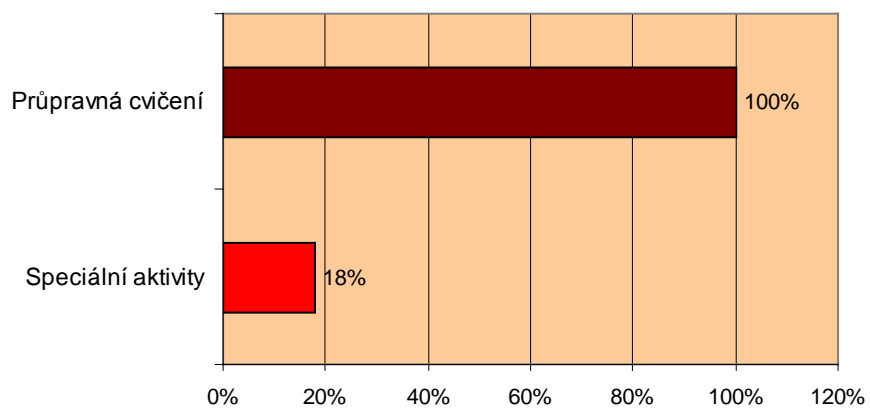
Navštěvují všechny děti, které mají NKS, logopeda?

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že všechny mateřské školy dělají různá průpravná cvičení, která rozvíjí slovní zásobu, řeč dítěte a mohou předcházet některým poruchám řeči. Ať už dělají učitelky s dětmi grafomotorické cviky, prstové hry, artikulační a dechová cvičení, pohybové hry či jiné aktivity, jsou to prospěšné činnosti, které dětem jediné pomohou se správným rozvojem mluvené řeči. Většina tříd a celých mateřských škol praktikuje průpravná cvičení podle potřeby a konkrétní situace, pouze 11 dotazovaných učitelek, popřípadě mateřských škol, provádí nadstandardní aktivity spojené s rozvojem dětské řeči. Tento výsledek je patrný v grafu č. 5. Většina z učitelek plánuje a vytváří programy a projekty související s rozvojem řeči, jiné mají tuto problematiku zahrnutou do školního vzdělávacího programu. Některé paní učitelky provádí specializovanou jazykovou výchovu (nikoli logopedii) a jiné mají zase naopak

logopedické vzdělání, proto mohou s dětmi individuálně odborně pracovat v rámci výchovně vzdělávacího procesu v MŠ.

Graf č. 5 Průpravná cvičení a nadstandardní aktivity na rozvoj dětské řeči

7 Říkanky na rozvoj komunikativní kompetence

A	Anežka mává na mámu,
ahoj mámo, mám tě ráda.	E	Eliška se nahlas směje,
protože ji slunce hřeje.
I	Indián žije v jeskyni
se svou chotí a s dětmi.	O	Okolo kolotoče je spousta lidí,
vozí se, točí se, ale tam oni nebydlí.
U	Ukaž, ukaž Pepíku,
co to máme v košíku.
Já jdu domů z nákupu,
Dám ten nákup na kupu. ⁷¹	Y	Medvěd mýval se umýval,
když za medvědicí chodíval.
Ona i přesto dělala cavyky
proto nyní medvěd vzlyká a syčí.
OU	Chceme koupit velkou louku
a vyhloubit tam dlouhou strouhu.	AU	Tomáš chodí do autoškoly,
kde je hodně aut.
Včera si tam zlomil nohu
a řval au au au.
B	V hrnci bublá bublina,
obří bílá bublina.
Místo hrnce bublifuk,
bubliny jsou všechny fuč.	C	Cvrček cvrká moc, moc, moc,
spěchejme mu na pomoc.
D	Dan má dětský deštník,
chodí s ním ven v dešti.	F	Fouká tajfun veliký,
Franto, Fildo, držte si klobouky!
G	Tygr, gepard, gorila,
to všechno jsou zvířata.	H	Hlídací pes hlídá hřiště,
hoši, hoši, běžte tiše.
CH	Ch, ch, ch, ch, ch,
to je c a h.	I	Íá, íá, íá,
oslík si tak zpívá.
To je milá písnička,

⁷¹ BERANOVÁ, Zuzana. *Učíme se správně mluvit : Logopedické hry a hrátky*. Praha : Grada, 2002. 104 s. ISBN 80-247-0257-6. Str. 30.

- J Jindra jása jáje, jáje,
Jitka se mu za to směje.
- L Lenka leží klidně v posteli,
Lád'a lítá po venku,
na výlet pojedeme až v neděli
a koupíme si tam zmrzlinku.
- N Nový nůž a nůžky máme:
na co je to potřeba?
Nůžkami vše nastříháme
a nůž, ten je na chleba.⁷³
- O Točí se Monika dokola
a přitom volá: „Hola, hola!“.
- R Franta frká frky frk,
holub vrká vrky vrk.
Ty Franto, nefrkej,
ty holoubku, nevrkej!⁷⁴
- S Synku, synku, ty ještě spíš?
Vstávej a pojď něco sníst!
- T Táta troubí na trombón,
Toník hraje také,
tu tudu tu tututu,
to je ale krásné.
- K Klaun si kráčí v cirkuse,
koník za ním přikluše.
Na co koukáš, koníku?
Na tebe, ty komiku.
- M Mnoho máku, mnoho mouky,
máma dělá s mákem vdolky.
A my mámě pomáháme,
vdolky mákem posypáme.
Už ty vdolky máme,
my vám taky dáme.⁷²
- P Pán si píská písničku,
poslouchej ji, Pepíčku!
Písky, písky, písky, písk,
že tohle ty neumíš!
- Ř Řezbář řeže do dříví,
vyřezává obydlí.
Kdo v tom domku bude bydlet?
Zvířátka a s nimi hříbek.
- Š Liška našla myšku,
myška zase šišku.
Dej mi, myško, šišku!
a polechtám tě na bříšku.

⁷² *Předškoláci.cz* [online]. 2007 [cit. 2011-08-11]. Rozvoj a výchova dětí. Dostupné z WWW: <<http://www.predskolaci.cz/?cat=3300>>.

⁷³ BERANOVÁ, Zuzana. *Učíme se správně mluvit : Logopedické hry a hrátky*. Praha : Grada, 2002. 104 s. ISBN 80-247-0257-6. Str. 40.

⁷⁴ BERANOVÁ, Zuzana. *Učíme se správně mluvit : Logopedické hry a hrátky*. Praha : Grada, 2002. 104 s. ISBN 80-247-0257-6. Str. 60.

8 Průpravná cvičení

8. 1 Dechová cvičení

Správné dýchání je nutnou součástí mluvené řeči. Aby se v řeči dítěte nevyskytovaly prázdné pauzy, pomlky uprostřed slov a další nežádoucí jevy, je důležité, aby dítě umělo správně dýchat a podle potřeby ovládat svůj dech.

- Procvičování správného dýchání v sedě, ve stoje i v leže. Při relaxaci po každodenním cvičení připomínat dětem správné dýchání a soustředění se na svůj dech. Pro zajímavost mohou děti při výdechu potichu napodobovat různé zvuky zvířat.
- Pokročilejší děti se mohou učit dýchání do hrudníku i do břicha.
- Hra na zobcovou flétnu, pískání do píšťalek a volání do papírového kornoutu napomáhá správnému dýchání.
- Foukací hry a techniky – tvoření bublin z mýdlové vody, foukání do lehkých věcí (peříčko, polystyrenové kuličky, ping pong míček,...), foukání do vyrobeného závěsu – motýlci, včelky, ptáčci, pohánění předmětů na vodě, vytváření bublin pomocí brček, sfoukávání svíček a lampionů, foukané obrázky z vodových barev.

8. 2 Hlasová cvičení

Dítě by mělo umět pracovat s hlasem, aby jeho řeč nebyla monotónní. Mělo by umět ztišit, ale také zesílit hlas, klesnout hlasem dolů a naopak. Správným ovládním a užíváním hlasu předejdeme poruchám hlasu, které většinou způsobuje jeho přemáhání, používání tvrdých hlasových začátků a křičení. Důležité je opakovat dětem, ať mluví potichu a nekřičí.

- Říkání jednoduchých říkanek, zpívání písní potichu, popřípadě pracování s hlasem (zesilování, zeslabování, důrazy)

Tiše, tiše, ježek spí,
ať ho nikdo nevzbudí.

Vyrobíme práníčko,
velké jako psaníčko.
Nakreslíme vázičku,
do ní velkou kytičku⁷⁵

⁷⁵ *Předškoláci.cz* [online]. 2007 [cit. 2011-08-01]. Rozvoj a výchova dětí. Dostupné z WWW: <<http://www.predskolaci.cz/?cat=6&paged=5>>.

- Napodobování hlasitých, tichých, dlouhých a krátkých tónů, rytmů, rytmických slabik.

8. 3 Artikulační cvičení

Pro správnou výslovnost jednotlivých hlásek je dobré procvičovat pohyblivé artikulační orgány, jimiž jsou: mandibula (dolní čelist), labia oris (rty), lingua (jazyk) a velum (měkké patro).

- Procvičování špulení rtů (pusinka, mašinka dělá húú, kapr), namalování rtů rtěnkou a obtiskování rtů na papír, široký úsměv před zrcadlem, napodobení řehtání koníka (nafoukneme tváře a vyfukujeme vzduch přes rty a tím je rozkmitáme), spojení a schování rtů a jejich našpulení.
- Stahujeme tváře dovnitř a nafukujeme je, šikvnější mohou zkusit nafouknout pouze jednu tváří.
- Vyplazujeme a zatahujeme jazyk, hýbeme vyplazeným jazykem nahoru, dolů, doprava a doleva, stočíme jazyk do ruličky, mlaskáme, rychle vyplazujeme jazyk jako čertík, vyplázneme jazyk až na nos, nebo bradu, lízání lízátka, olizování rtů.
- Napodobování zvuků ústy: vítr (fíí fíí fíí), mimino (ďa ďa ďa), datel (du du du), šašek (cha cha che che chi chi), sova (húú), kačena (ga ga ga), zpívání (lalala, tralala), dobrota (mňam mňam), traktor (tr tr tr tr), nůž (řízy řízy), mašinka (šš šš šš), budík (tik tak), zvonek (crnk crnk), klakson (tú tú tú), žába (kvak kvak).
- Básničky na procvičování jednotlivých písmen (například kniha *Brousek pro tvůj jazýček* Františka Kábeleho).

8 .4 Cvičení na rozvoj fonemického sluchu

- Hra: jak dělá (pes, ovce, koza, slepice,...).
- Rozlišování znělých a neznělých hlásek a podobných hlásek ve slově (koza – kosa, mouka – louka, Míla – milá, pije – bije).

- Vymýšlení rýmů (pes – ves – les, klec – plec, mrak – vlak – drak, ⁷⁶sluníčko – klubičko).
- Jakou hláskou končí a začíná slovo: pes, ves, krk, mrk, srk, houba... Pokročilejších dětí se můžeme ptát, jaké hlásky slyší uprostřed slova.
- Rozlišování slabik - krátké (víla) x dlouhé (víla), krátké samohlásky x dvojhásky, počítání slabik s vytleskáváním.
- Rozeznávání předmětů podle zvuku (noviny, sáček, klíče, dřívka, bubínek,..), rozeznávání hudebních nástrojů podle zvuku, Poznávání zvířat podle sluchu
- Doprovod písni hudebními nástroji i ručně vyrobenými – hrách v krabičce, písek,...
- Rozeznání doby, kdy mají začít děti zpívat (po předešlé).
- Poslouchání „ničeho“ – absolutní ticho, děti se soustředí a poslouchají zvuky zvenku a odjinud.
- Spojení pohybu s hudbou, hudebně-pohybové hry.
- Dítě opakuje zvuky podle učitelky ve stejném pořadí (1. tlesk, 2. dupnou, 3. plesk na stehna,...).

Závěr

V předškolním období vývoj každého dítěte velmi výrazný, protože se dítě pozměňuje a zkvalitňuje ve všech oblastech. Je zde posun v oblasti jemné i hrubé motoriky, dochází k socializaci dítěte, prohlubuje se jeho myšlení, pozornost a všechny další psychické procesy. V období předškolního věku se řeč dítěte rozvíjí především z hlediska zkvalitňování mluvního projevu a zvyšování slovní zásoby. Toto období je ale výrazné vznikem různých řečových vad a poruch, ať už se jedná o přechodnou poruchu lehčího rázu, nebo o vážný stav narušené komunikační schopnosti. Teoretická část mé bakalářské práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol, které se týkají právě období předškolního věku dítěte, rozvoji řeči a problémy, které jsou s procesem rozvoje řeči spojeny.

První kapitola seznamuje čtenáře s RVP PV, který tvoří rámec pro výchovně vzdělávací proces v mateřských školách. V kapitole jsou popsány hlavní principy a podstata vzdělávacího programu. Dále jsem vysvětlila a dala do souvislosti pojmy: vzdělávací cíl, očekávaný výstup, vzdělávací nabídka, klíčové kompetence a vzdělávací oblasti a našla jsem všechny souvislosti a spojitosti rozvoje komunikativních dovedností a RVP PV. Další kapitolu tvoří popis všech procesů zdokonalování dítěte v předškolním věku. Jak už jsem nastínila, dítě se vyvíjí ve všech oblastech motoriky a psychických procesů, dále je poměrně významným způsobem rozvíjena socializace, proces učení a již zmiňované komunikativní dovednosti.

Následující kapitoly se věnují samotnému rozvoji řeči a komunikativním dovednostem. Popsala jsem jednotlivá vývojová stádia řeči, její rozvoj a možné poruchy vývoje řeči. V předškolním věku se nejčastěji objevují počátky vad a poruch řeči neboli narušení komunikační schopnosti, proto jsem v jedné kapitole popsala podrobněji všechny okruhy NKS. Do bakalářské práce jsem zahrнула dělení do deseti okruhů, které vytvořil profesor Lechta, protože je toto dělení přehledné a systematické.

Praktickou část jsem rozdělila na tři kapitoly, z nichž první je věnována dotazníkovému průzkumu. Mým hlavním cílem bylo zjistit, kolik procent dětí ve věku 5 – 7 let má problémy s NKS, jaká je nejrozšířenější logopedická vada či porucha a se kterou hláskou má nejvíce dětí trpících patlavostí největší problémy. Většina mých předpokladů se potvrdila, ale překvapilo mě, že téměř polovina pedagožek z mateřských škol odpověděla, že ne všichni rodiče chodí se svými dětmi k logopedovi, i když mají

problémy s NKS. Dotazník mi byl vrácen správně vyplněný od 61 respondentů, jimiž byly učitelky mateřských škol v Olomouckém kraji, které vedou výchovně vzdělávací proces ve třídě dětí předškolního věku (5 – 7 let).

Poslední dvě kapitoly tvoří různá průpravná cvičení na rozvoj správné artikulace, dýchání, procvičování práce s hlasem. Většinu básniček na rozvoj artikulace jednotlivých hlásek jsem vymyslela, u některých jsem se inspirovala z různých zdrojů. Dechová a hlasová cvičení a techniky na procvičování mluvidel jsem vymyslela, aby byly pro děti zajímavé a bavily je, ale samozřejmě některé z nich jsou notoricky známé hry.

Anotace

Jméno a příjmení:	Eliška Skácelová
Katedra :	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Jana Bartoňová
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Problematika a rozvoj komunikačních dovedností u dětí předškolního věku v návaznosti na Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání
Název v angličtině:	Problems and development of communication skills of preschool children in relation to the General educational program for preschool education
Anotace práce:	Práce vymezuje předškolní věk dítěte a Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Cílem je popis rozvoje řeči a možné problémy, které mohou během tohoto procesu nastat. Hlavní kapitolu tvoří problematika narušené komunikační schopnosti a její rozdělení do deseti okruhů.
Klíčová slova:	Dítě předškolního věku, Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, logopedie, rozvoj řeči, slovní zásoba, artikulace, mluvidla, narušená komunikační schopnost, poruchy a vady řeči, 10 okruhů narušené komunikační schopnosti
Anotace v angličtině:	The dissertation defines the preschoolage child and the General educational program for preschool education. The aim of my work is description of speech development and possible problems which could come during the process. Issues of disrupted communication ability and its dividing into ten scopes comprise the main chapter in the work.
Klíčová slova v angličtině:	Preschoolage child, the General educational program for preschool education, speech therapy, development of speech, lexicon, articulation, speech organs, disrupted

	communication ability, impediments, ten scopes of disrupted communication ability
Přílohy:	Dotazník k průzkumnému šetření
Rozsah práce:	61 stran
Jazyk práce:	Čeština

Seznam zkratek

ADD	porucha pozornosti
ADHD	hyperaktivita s poruchou pozornosti
CNS	centrální nervová soustava (systém)
ČR	Česká republika
IQ	inteligenční kvocient
LMD	lehká mozková dysfunkce
MŠ	mateřská škola
NKS	narušená komunikační schopnost
RVP PV	Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání
ŠVP	školní vzdělávací program

Seznam použité literatury

BERANOVÁ, Zuzana. *Učíme se správně mluvit : Logopedické hry a hrátky*. Praha : Grada, 2002. 104 s. ISBN 80-247-0257-6.

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku / Ilona Bytešníková*. Brno : Masarykova univerzita, 2007. 200 s. ISBN 978-80-210-4454-8.

DVOŘÁK, Josef. *Logopedický slovník*. Žďár nad Sázavou : Logopedické centrum, 1998. 192 s.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha : Grada, 2006. 224 s. ISBN 80-247-1110-9.

Kolektiv autorů. *Koktavost a vaše dítě: otázky a odpovědi*. Olomouc : Votobia, 1994. 157 s. ISBN 80-85885-26-3.

KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči : Logopedická prevence*. Praha : Galén, 2009. 228 s. ISBN 978-80-7262-598-7.

LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno : Paido, 2003. 156 s. ISBN 80-7315-038-7.

LYNCH, Charlotte. *Cvičení pro rozvoj řeči: prevence a náprava poruch komunikace u mladších dětí (z anglického originálu přeložila... Silvie Struková*. Praha : Portál, 2010. 133 s. ISBN 978-80-7367-699-5.

MICHALÍK, Jan, et al. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha : Portál, 2011. 512 s. ISBN 978-80-7367-859-3.

NEUBAUER, Karel. *Logopedie*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2001. 81 s. ISBN 80-7041-098-1.

PAVLOVÁ – ZAHÁLKOVÁ, Anna, et al. *Prevence poruch řeči*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1980. 151 s. ISBN 14-577-80.

PEUTELSCHMIEDOVÁ, Alžběta. *Koktavost a vaše dítě: otázky a odpovědi*. Praha : Portál, 1994. 79 s. ISBN 80-7178-003-0.

PEUTELSCHMIEDOVÁ, Alžběta. *Logopedické minimum*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008. 72 s. ISBN 80-244-1233-0.

KUČERA, Radek & daughter. *ABZ slovník cizích slov* [online]. © 2005-2006 [cit. 2012-01-24]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/exploziva>.

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. 1. vydání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2006. 48 s. ISBN 80-87000-00-5.

SKÁCELOVÁ, Eliška. *Koktavost (balbuties)*. Uničov, 2009. 13 s. Seminární práce. Gymnázium Uničov.

SOVÁK, Miloš. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978. 464 s. ISBN 14-679-78.

SOVÁK, Miloš. *Uvedení do logopedie: Vysokošk. učebnice pro posl. pedagog. fakult.* Praha : SPN, 1978. 327 s.

VÁGNEROVÁ, Marie . *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 468 s. ISBN 80-246-0956-8.

VÁGNEROVÁ, Marie a Lidmila VALENTOVÁ. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. Praha: Karolinum, 1992. 115 s. ISBN 80-7066-384-7.

WEST, G. Kenneth. *Dobrodružství psychického vývoje: Kapitoly z vývojové psychologie*. Praha: Portál, 2002. 248 s. ISBN 80-7178-684-5.

Internetové zdroje

Inspirace a zkušenosti učitelů. *Metodický portál RVP* [online]. 2009 [cit. 2011-09-05]. Dostupné z: <<http://rvp.cz/>>.

Inspirace a zkušenosti učitelů. *Metodický portál RVP* [online]. 2009 [cit. 2012-01-20]. Dostupné z: http://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon.

Klinickalogopedie.cz [online]. 2011 [cit. 2011-11-19]. Asociace klinických logopedů České republiky. Dostupné z WWW: <<http://www.klinickalogopedie.cz/index.php>>.

Otevřená encyklopedie [online]. 15. 1. 2001 [cit. 2012-01-13]. Wikipedie. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki>.

Předškoláci.cz [online]. 2007. Rozvoj a výchova dětí. Dostupné z WWW: <http://www.predskolaci.cz/>.

TROJANOVÁ, Kateřina, Mgr. *Logopedie: pediatrium* [online]. [cit. 2012-01-27]. Dostupné z: <http://www.logopediecr.eu/pro-lekare/symptomaticke-poruchy-reci>.

Přílohy

Dotazník

Vážená paní učitelko,

ráda bych Vás požádala o vyplnění dotazníku, který by měl analyzovat z logopedického hlediska třídu, ve které učíte. Jsem studentkou 3. ročníku oboru Učitelství pro mateřské školy na pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V této době píši svou bakalářskou práci, jejíž název je Rozvoj komunikativních dovedností u dětí předškolního věku v návaznosti na RVP PV. Do praktické části závěrečné práce bych ráda zařadila průzkum, kterým zjistím, kolik procent 5-7letých dětí má logopedické problémy, jaké vady, či poruchy se u těchto dětí vyskytují, apod. Žádám Vás tedy o vyplnění tohoto dotazníku, nezabere Vám to více jak 15 minut Vašeho času. U všech otázek prosím zakroužkujte, popřípadě doplňte jednu odpověď, pokud není uvedeno jinak. Děkuji za Vaši spolupráci a řádné vyplnění dotazníku.

Eliška Skácelová

1. Vaše pohlaví:

- a) muž b) žena

2. Mateřská škola, ve které pracujete, se nachází:

- a) na vesnici b) ve městě

3. Délka Vaší praxe:

- a) 0 – 5 let b) 6 – 10 let c) 11 – 15 let
d) 16 – 20 let e) 21 – 25 let f) 26 a více let

4. Kolik dětí chodí do třídy, ve které učíte?

5. Z kolika chlapců a dívek je třída složena?

chlapci _____

dívky _____

6. Kolik dětí z Vaší třídy má problémy s narušenou komunikační schopností (logopedické problémy)?

7. Jaké vady a poruchy se u dětí vyskytují? (*Možnost více odpovědí*)

- a) opožděný vývoj řeči, vývojová dysfázie
b) elektivní mutismus (= výběrová nemluvnost), mutismus (= oněmění)

- c) afázie
- d) rinolálie (= huhňavost)
- e) palatolálie (= často po operacích rozštěpu)
- f) balbuties (= koktavost)
- g) tumultus sermonis (= breptavost)
- h) dyslálie (= patlavost)
- i) dysartrie (= narušení motorické realizace řeči)
- j) dysfonie (= poruchy hlasu)
- k) kombinované vady a poruchy

8. Která z vad, či poruch je mezi dětmi nejvíce rozšířena? *(Pouze jedna odpověď)*

- a) opožděný vývoj řeči, vývojová dysfázie
- b) elektivní mutismus (= výběrová nemluvnost), mutismus (= oněmění)
- c) afázie
- d) rinolálie (= huhňavost)
- e) palatolálie (= často po operacích rozštěpu)
- f) balbuties (= koktavost)
- g) tumultus sermonis (= breptavost)
- h) dyslálie (= patlavost)
- i) dysartrie (= narušení motorické realizace řeči)
- j) dysfonie (= poruchy hlasu)
- k) kombinované vady a poruchy

9. Jestliže se u dětí vyskytuje dyslálie, s výslovností kterých hlásek mají děti problémy? *(Možnost více odpovědí; →pokud žádné z dětí netrpí dyslálií, neodpovídejte prosím na tuto otázku.)*

a) P B M	b) T D N	c) F V
d) Ť Ď Ň J	e) K G	f) CH
g) H	h) Z C S	i) Ž Č Š
j) L	k) R	l) Ř

10. Se kterou hláskou / skupinou hlásek má nejvíce dětí z Vaší třídy potíže? *(Pouze jedna odpověď)*

a) P B M	b) T D N	c) F V
d) Ť Ď Ň J	e) K G	f) CH
g) H	h) Z C S	i) Ž Č Š
j) L	k) R	l) Ř

11. Navštěvují všechny děti, které mají narušenou komunikační schopnost, logopeda?

- a) ano b) ne c) nevím

12. Chodí logoped přímo do Vaší mateřské školy? Pokud ano, jak často?

a) ano jak často: _____

b) ne

13. Děláte nějaká průpravná cvičení / aktivity na rozvoj slovní zásoby a řeči dětí?

a) ano

b) ne

→ Pokud jste v otázce č. 11 odpověděli ano, pokračujte otázkou č. 12, pokud ne, přejděte na otázku č. 13.

14. Jaké činnosti na rozvoj slovní zásoby a řeči děláte s dětmi v MŠ? (Možnost více odpovědí)

a) nácvik básní, říkanek, písní

b) grafomotorické cviky doprovázené o jednoduché říkanky

c) různá cvičení z logopedických příruček, knih, časopisů,...

d) dechová cvičení

e) artikulační cvičení

f) procvičování mluvidel (artikulačních orgánů)

g) pohybové hry

h) hra na zobcovou flétnu

i) jiné, vypište _____

15. Děláte speciální aktivity, programy, či projekty, které se týkají rozvoje dětské řeči, pokud ano, jaké?

a) ano jaké: _____

b) ne

16. Poslední otázka dotazníku je volná, můžete sem napsat jakýkoli postřeh, připomínku, ideu, apod.
